

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

Flavius MIHALACHE, Alin CROITORU

Mediul rural românesc: evoluții și involuții. Schimbare socială și antreprenoriat

Autori:

Flavius MIHALACHE

Doctorand în cadrul Universității București, Școala Doctorală de Sociologie,
Capitolele I, II, III, IV, V, VII

Alin CROITORU

Doctorand în cadrul Universității București,
Școala Doctorală de Sociologie,
Capitolul VI

București, România

CNCSIS: cod 045/2006

Editor: Valeriu IOAN-FRANC

Redactor: Paula NEACȘU

Concepție grafică, machetare și tehnoredactare: Luminița LOGIN

Coperta: Nicolae LOGIN

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Asociației pentru Dezvoltare și Promovare socio-economică CATALACTICA – Filiala Teleorman. Reproducerea, fie și parțială și pe orice suport, este interzisă fără acordul prealabil al Asociației, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 978-973-618-276-1

Anul apariției 2011

Flavius MIHALACHE, Alin CROITORU

**Mediul rural românesc: evoluții și
involuții. Schimbare socială
și antreprenoriat**

EDITURA
Expert

CUPRINS

Introducere	7
Capitolul 1 - EVOLUȚII ȘI INVOLUȚII ÎN MEDIUL RURAL ROMÂNESC.....	9
Capitolul 2 - ETAPE RECENTE ÎN TRANSFORMAREA MEDIULUI RURAL ROMÂNESC	12
2.1. Cadrul general.....	12
2.2. Perioada regimului comunist.....	13
2.2.1. Colectivizarea și coordonatele agriculturii socialiste.....	13
2.2.2. Industrializarea	20
2.2.3. Urbanizarea	23
2.2.4. Spre o sinteză teoretică a proceselor de schimbare socială în mediul rural românesc din perioada regimului comunist.....	27
2.3. Perioada postcomunistă.....	27
Capitolul 3 - POPULAȚIA RURALĂ: DE LA BOOM DEMOGRAFIC LA DECLIN	31
3.1. Starea populației	31
3.2. Mișcarea populației rurale.....	40
3.3. Concluzii privind evoluția demografică a mediului rural.....	46
Capitolul 4 - DIMENSIUNEA ECONOMICĂ A MEDIULUI RURAL.....	48
4.1. Cadrul general.....	48
4.2. Sectorul agricol.....	48
4.3. Sectorul neagricol.....	53
4.4. Ocuparea populației rurale.....	55
4.4.1. Context	55
4.4.2. Ocuparea agricolă și agricultura de subzistență	58

4.4.3. Ocuparea în sectorul neagricol	60
4.5. Modalități de dezvoltare economică a ruralului românesc.....	61
Capitolul 5 - DIMENSIUNEA SOCIALĂ A MEDIULUI RURAL.....	65
Capitolul 6 - ANTREPRENORIATUL ECONOMIC – PROFILURI REGIONALE	69
Capitolul 7 - CONCLUZII.....	86
Anexe	89
Anexa 1. Nivel antreprenoriat - Varianta fără regiuni istorice	89
Anexa 2. Nivel antreprenoriat - Varianta cu regiuni istorice ...	90
Anexa 3. Tip antreprenoriat - Varianta fără regiuni istorice	91
Anexa 4. Tip antreprenoriat - Varianta cu regiuni istorice incluse (Moldova, Transilvania și Oltenia)	92
Bibliografie	93

INTRODUCERE

De la subzistență la sustenabilitate - DURABIL este un proiect implementat de Asociația pentru Dezvoltare și Promovare socio-economică CATALACTICA, filiala Teleorman și este cofinanțat din Fondul Social European prin Programul operațional sectorial Dezvoltarea resurselor umane 2007-2013.

Obiectivul general al proiectului este de a dezvolta și flexibiliza piața muncii din mediul rural prin creșterea ponderii activităților neagricole, prin promovarea culturii antreprenoriale și prin atragerea în activități neagricole a persoanelor din agricultura de subzistență și a celor neocupate din Regiunile de dezvoltare Sud Muntenia și Sud-Vest Oltenia.

În acest sens, proiectul își propune promovarea unor forme specifice de incluziune a persoanelor din mediul rural pe piața muncii, prin susținerea unor programe de formare, reconversie profesională și dezvoltare a spiritului antreprenorial în funcție de caracteristicile grupurilor-țintă.

Obiectivele specifice ale proiectului sunt următoarele:

- creșterea și diversificarea oportunităților de ocupare în activități neagricole în mediul rural;*
- promovarea și dezvoltarea culturii antreprenoriale în mediul rural;*
- dezvoltarea unor modele de bună practică pentru incluziunea pe piața muncii a femeilor și șomerilor tineri și de lungă durată din mediul rural.*

Beneficiari:

- femei din mediul rural;*
- persoane în căutarea unui loc de muncă;*
- persoane inactive;*
- persoane ocupate în agricultura de subzistență;*
- șomer;*
- șomeri de lungă durată;*
- șomeri tineri;*
- manageri din mediul rural;*
- angajați din mediul rural.*

Principalele activități:

- *studiu cu privire la analiza structurii ocupaționale neagricole prin realizarea unei diagnoze fundamentate statistic privind structura ocupațională nonagricolă din cele două regiuni, care duce la o mai bună cunoaștere a situației ocupaționale la nivel regional și local;*
- *stabilirea arealelor pilot și identificarea nevoilor și intervențiilor ocupaționale în cadrul acestora;*
- *crearea a două centre de informare, consiliere și formare antreprenorială în mediul rural;*
- *sesiuni de formare a managerilor din arealele pilot în scopul sprijinirii culturii antreprenoriale neagricole;*
- *furnizare de programe de formare profesională și antreprenorială;*
- *furnizarea serviciilor de ocupare (informare privind piața muncii, consiliere profesională, job cluburi);*
- *organizarea unui concurs cu titlul "10 idei de a face!" pentru a premia cele mai bune zece idei de afaceri;*
- *transferul de bune practici.*

Parteneri:

- *Primăria Vâlcele, județul Olt;*
- *Primăria Olteni, județul Teleorman;*
- *Fundația pentru Recuperare, Integrare și Promovare Socială ECHOSOC;*
- *Bolt International Consulting - L. Katsikaris & Co Limited Partnership.*

*Cristina CRINTEANU,
Manager proiect,
Asociația pentru Dezvoltare
și Promovare socio-economică
CATALACTICA - filiala Teleorman*

*Sorin CACE,
Președinte,
Asociația pentru Dezvoltare și
Promovare socio-economică
CATALACTICA - filiala Teleorman*

Capitolul 1

EVOLUȚII ȘI INVOLUȚII ÎN MEDIUL RURAL ROMÂNESC

În ultimele decenii, lumea satului românesc s-a aflat într-un continuu proces de transformare care a dus la modificarea atât a specificului localităților rurale, cât și a coordonatelor demografice, ocupaționale și valorice ale populației. Satul tradițional a suferit primele modificări structurale importante odată cu instaurarea regimului comunist. Procesul de colectivizare, precum și procesele de urbanizare și de industrializare masivă din anii '50-'70 au transformat radical activitatea economică, stilurile de viață și obiceiurile din satele României, ceea ce a dus la dispariția unei forme tradiționale de organizare a vieții sociale.

După revoluția din 1989, ruralul românesc a intrat într-o nouă etapă de evoluție, caracterizată prin dificultăți economice și creșterea eterogenității rurale. Transformările economice ale acestei perioade au determinat, cel puțin pentru primul deceniu de după revoluție, un proces de *reruralizare* a țării, în sensul în care mediul rural și agricultura au jucat rolul de *ultim refugiu* pentru segmentele din populație afectate de restructurarea economiei (semnificative în acest sens sunt o serie de procese precum: *migrația urban-rural, dezindustrializarea, ocuparea majoritar agricolă a populației rurale, practicarea agriculturii de subzistență pe scară largă*). Transformările socioeconomice din ultimul deceniu au făcut ca ruralul românesc să fie caracterizat printr-o semnificativă eterogenitate, determinată de procesul de dezvoltare inegală a satelor. În acest fel, profilul mediului rural contemporan este dominat de mai multe modele evolutive, ce merg de la *forma ruralului dezvoltat*, a periurbanului aflat în zona de

extindere a orașelor, până la *ruralul tradițional*, dominat de practicarea agriculturii de subzistență pe scară largă.

România, prin cei aproape 10 milioane de cetățeni ce domiciliază în mediul rural, care reprezintă 45% din populația totală (INS, *Anuarul statistic 2010*), constituie statul cu cea mai ridicată pondere a populației rurale la nivelul Uniunii Europene, fiind urmat de Polonia și Bulgaria (Eurostat, 2009). La nivelul populației rurale active economic, ponderea lucrătorilor în agricultură se situează, conform statisticilor oficiale, în jurul valorii de 60% din totalul populației din această categorie (INS, *Anuarul statistic 2010*). În acest sens, analizele Băncii Mondiale (2005) arătau că, deși în România activau aproximativ o treime dintre "fermierii" înregistrați la nivelul întregii Uniuni Europene, producția agricolă totală realizată reprezenta doar o zecime din cea consemnată la nivel comunitar, în acea perioadă. După aderarea României la UE, acest raport nu s-a modificat, caracteristicile majore ale sectorului agricol plasând în continuare acest domeniu de activitate pe poziții radical diferite față de ceea ce se înregistrează în vestul Europei.

Subdezvoltarea sectorului agricol din România este produsul direct al transformărilor economice de după 1989, când ponderea populației ocupate în agricultură a crescut considerabil, în timp ce valoarea producției totale realizate s-a prăbușit. Astfel, la peste două decenii de la căderea regimului comunist, agricultura din România parcurge o etapă de criză structurală profundă, în care elementul central ce caracterizează acest sector de activitate economică este reprezentat de predominanța agriculturii tradiționale realizate în micile exploatații țărănești, axate pe autoconsum.

În contextul restructurării economiei, agricultura a devenit, în ultimele două decenii, principala sursă de venit pentru un segment important al populației rurale, jucând rolul de *plasă de siguranță* pentru persoanele disponibilizate sau aflate în imposibilitatea de a-și găsi un loc de muncă. În acest mod, ocuparea în agricultură a reprezentat strategia pe care au adoptat-o, cu predilecție, categoriile de populație cele mai vulnerabile la schimbările ce s-au produs după 1989.

Prin prisma practicării pe scară largă a ceea ce literatura de specialitate denumește *agricultură de subzistență* (Davidova, Fredriksson și

Bailey, 2009; Guica, 2008; Petrovici și Gorton, 2005), sectorul agricol și mediul rural românesc se înscriu în modelul descris de *teoria economiei duale* (Aligică, 2003a; Averitt, 1987; Proto, 2007). Astfel, formele moderne ale economiei de piață coexistă cu agricultura tradițională, practică pe scară largă, în vederea asigurării autoconsumului populației. Din acest punct de vedere, agricultura tradițională ocupă încă un loc central în cadrul vieții economice a lumii satului contemporan, ceea ce conturează, o dată în plus, slaba dezvoltare a acestuia.

Transformările regimului de proprietate și redefinirea coordonatelor vieții economice înregistrate în România după 1989 au condus la apariția unei noi realități social-economice în mediul rural.

Capitolul 2

ETAPE RECENTE ÎN TRANSFORMAREA MEDIULUI RURAL ROMÂNESC

2.1. Cadrul general

Analiza teoretică asupra proceselor de schimbare socială a mediului rural românesc pleacă de la considerarea a patru etape¹ în evoluția lumii satelor, fiecare dintre acestea corespunzând unor momente marcante din evoluția recentă a României, și a trei niveluri majore de manifestare a transformărilor ce constituie procesul de reconfigurare a ruralului (*economic, social și demografic*). Primele două etape istorice, pe care le-am numit *etapa colectivizării* (1949-1962) și *etapa postcolectivizării* (1962-1989), cuprind cele mai importante procese de transformare a lumii rurale pe care le-a înregistrat România până acum, în timp ce *etapa de tranziție* (1990-2006) și *etapa de postaderare la UE* se constituie pe baza schimbărilor politice survenite în urma revoluției din 1989 și sunt marcate, pe de-o parte, de eterogenizarea lumii rurale în contextul dezvoltării diferențiate a satelor, dar și de ceea ce am putea considera ca reprezentând *redefinirea mediului rural*. În cadrul acestor etape, pot fi identificate o serie de procese structurale care au contribuit la transformarea repetată a coordonatelor lumii satului românesc. În perioada regimului comunist, cele mai importante astfel de procese au fost reprezentate de implementarea deciziilor politice în vederea colectivizării agriculturii, industrializării și urbanizării, în timp ce, în perioada postcomunistă, rolul de variabile instrumentale în transformarea mediului rural l-au jucat reîmproprietărirea, dezindustrializarea, declinul economiei socialiste și migrația externă.

---

¹ Etapizarea propusă în funcție de trei momente istorice: 1962 - sfârșitul colectivizării, 1989 - căderea regimului comunist, 2007 - aderarea la UE.

Plecând de la acest cadru de evoluție, în paginile următoare propun o sinteză teoretică asupra evoluțiilor înregistrate în mediul rural românesc în perioada regimului comunist și după 1989, urmărind, pentru fiecare etapă în parte, surprinderea factorilor celor mai importanți în explicarea transformărilor înregistrate la nivelul satelor și populației rurale din România.

2.2. Perioada regimului comunist

2.2.1. Colectivizarea și coordonatele agriculturii socialiste

Asupra perioadei analizate s-au pronunțat foarte mulți autori, făcând imposibilă fie și doar o trecere în revistă a principalilor contributory teoretici din acest domeniu. Cu toate acestea, o serie de studii pe această temă constituie elementul coagulant al abordării teoretice pe care o propun (Cernea, 1974; Chirot, 1978; Kideckel, 1993; Ronnas, 1982; Roske & Cătănuș, 2004; Șandru, 2005; Sandu, 1983, 1989; Turnock, 1991). Perioada analizată a marcat transformarea radicală a ruralului românesc, prin politicile de industrializare și urbanizare a țării promovate de regimul comunist (Chirot, 1978), numai dacă luăm în calcul faptul că între 1948 și 1990 ponderea populației rurale a scăzut de la 76,6% la 45,7% (Bleahu, 2004).

Primul deceniu al perioadei socialiste a însemnat demararea unor ample procese structurale, care aveau să schimbe radical profilul societății românești. Naționalizarea activelor economice realizată în primii ani ai regimului a continuat, începând cu 1949, cu procesul de colectivizare, prin care cea mai mare parte a terenurilor agricole au trecut din proprietatea indivizilor într-o formă de proprietate colectivă, reprezentată de organizarea specifică gospodăriilor agricole colective (GAC). Concomitent, au fost demarate procesele de industrializare și urbanizare, care aveau să reconfigureze structura demografică și economică a țării în decursul a doar câteva decenii. Astfel, primii ani ai regimului socialist au fost marcați de frământări profunde, determinate de procesele de reșezare a societății pe noi coordonate.

D. Chirot (1978) identifică două etape principale în transformarea societății românești în primii ani de după instaurarea regimului comunist:

- *Destructurarea vechii societăți (1947-1953)*. Primii ani după instaurarea regimului comunist în România au fost marcați de procese de așezare a societății pe modelul sovietic. Distrugerea vechilor forme de organizare socială și a relațiilor economice specifice perioadei anterioare a reprezentat una dintre prioritățile regimului nou instalat.
- *Schimbarea politică și noua elită (1953-1957)*. După eliminarea vechilor forme de organizare și a vechii elite, a apărut o nouă categorie socială care a luat în mâini conducerea statului. Această categorie, reprezentată de noua elită politică, a consolidat puterea regimului comunist, accelerând procesele structurale de redefinire a societății.

Pentru mediul rural, cele mai importante transformări socioeconomice au rezultat din procesul de colectivizare derulat între 1949 și 1962. Colectivizarea nu s-a derulat însă ca un proces unitar nici în ceea ce privește intensitatea, nici în ceea ce privește distribuția geografică. Cernea (1974, p. 104-109) etapizează procesul de colectivizare în trei perioade, în funcție de modelul dominant de organizare a muncii:

- 1949-1954 (modelul dominant de organizare este cooperativa agricolă);
- 1955-1959 (ca urmare a sincopelor din procesul de colectivizare, modelul dominant devine întovărășirea);
- 1960-1962 (modelul dominant redevine cooperativa agricolă, după ce, în 1960, cooperativizarea agriculturii este accelerată).

Întovărășirile au fost utilizate astfel ca modalitate incipientă de constituire a cooperativelor agricole. Etapa 1955-1959, în care colectivizarea a fost înlocuită, ca preocupare majoră a regimului comunist, de către întovărășiri, a reprezentat practic strategia adoptată de către PMR la obstacolele pe care colectivizarea le înregistra în rândul țăranilor: "Majoritatea celor peste trei milioane de familii țărănești au trecut astfel prin treapta intermediară, mijlocitoare a întovărășirii, până s-au ridicat la

modelul mai complex din punct de vedere organizațional al cooperativei socialiste” (Cernea, 1974, p. 105).

Într-o lucrare mai recentă, Șandru (2005, p. 54-62), analizând procesul de colectivizare, vorbește despre existența a patru etape, fiecare dintre acestea având caracteristici specifice:

1. **”Prima etapă de colectivizare a agriculturii”, 1949-1953.** Cu toate că entitățile astfel formate (GAC-uri) au beneficiat de facilități consistente și cu toate că recolta obținută în cadrul acestora era distribuită în totalitate membrilor, colectivizarea se lovea de rezistența țăranilor (Șandru, 2005).
2. **”Încetinirea ritmului colectivizării”, 1953-1956.** În 1956, circa 75% din totalul producției agricole era realizată în exploatații mici și mijlocii încă necolectivizate. În aceste condiții, reducerea presiunii pentru colectivizare a urmărit temperarea nemulțumirilor țăranilor, din ce în ce mai evidente până în 1953, și asigurarea producției agricole necesare proiectelor de dezvoltare. Astfel, pentru o scurtă perioadă de timp, accentul politicii regimului comunist a căzut pe promovarea *întovărășirilor*, forme care stârneau în mai mică măsură opoziția țăranilor (Șandru, 2005).
3. **”Noul curs al colectivizării”, 1957-1962.** Începând cu 1957, procesul de colectivizare cunoaște o creștere accentuată, odată cu reorientarea intereselor regimului pentru această formă de organizare. Ca urmare a acestui fapt, în 1960, peste 80% din suprafața agricolă a țării era deja colectivizată. La data de 7 iunie 1957, Comitetul Regional Dobrogea al PMR raporta că procesul de colectivizare a fost finalizat, astfel 100% din terenurile agricole din regiune fiind exploatate de GAC-uri. În această etapă, *”întovărășiții* deveneau, fără acordul lor, *colectiviști*, fiind obligați prin satutul-tip al GAC-urilor să predea asociației inventarul pe care îl dețineau. Această metodă de colectivizare forțată utilizată în 1957 a generat împotriviri, care, în unele sate, s-au transformat în răzmerițe” (Șandru, 2005, p. 57).

4. **"Colectivizare și represiune: etapa finală", 1962.** În data de 27 aprilie 1962, sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale anunța finalizarea colectivizării (Șandru, 2005). Cu toate acestea, colectivizarea nu a atins toate zonele țării. Multe dintre satele în special dintre zona de munte, unde activitățile agricole nu se pretau exploatării intense din cauza solului, nu au fost colectivizate niciodată (Șandru, 2005, p. 62).

La finalul etapei de colectivizare, în România existau peste 6500 de gospodării agricole colective, care reuneau peste 3,1 milioane de familii și dețineau o suprafață totală de peste 8,8 milioane de hectare (Socol, 1999). Datele statistice privind evoluția pe ani a principalilor indicatori ai procesului de colectivizare (tabelul 1) arată că numărul de GAC-uri create în ultimii patru ani ai perioadei de colectivizare (1968-1962) depășește cu peste 500 de unități numărul celor create în primii nouă ani. Totodată, în această ultimă perioadă a procesului, s-au înscris în gospodăriile colective peste 85% din totalul familiilor care au intrat în aceste forme de organizare în întreaga perioadă cuprinsă între 1949 și 1962. Intensificarea procesului de colectivizare, începând cu anul 1957, așa cum este identificat de Șandru (2005), duce la creșterea suprafeței totale colectivizate în ultimii patru ani de derulare a procesului de colectivizare de peste 4,6 ori.

Tabelul 1. Colectivizarea agriculturii românești

Anul	Număr GAC-uri	Număr familii în GAC-uri (mii)	Suprafața agricolă (mii hectare)
1949	56	4	14,3
1952	1975	165,5	713,4
1955	2152	183,2	905,8
1958	3028	468,5	1.892,5
1962	6546	3.194	8.862

Sursă: *Agricultura României 1944-1964*, apud. Socol, 1999, p. 14.

În 1962, 60,7% din suprafața agricolă și 76,4% din suprafața arabilă a țării erau incluse în GAC-uri, în timp ce doar 6,6%, respectiv 4% din acestea

reprezentau suprafețe necolectivizate, restul reprezentând terenuri aflate în posesia statului (tabelul 2). Astfel, anul 1962 aduce o nouă realitate economică în lumea rurală românească, și anume cvasidispariția exploatațiilor agricole private și finalizarea procesului de consolidare a terenurilor în gospodăriile colective. Odată cu acest punct, mediul rural intră într-o nouă etapă, cea a agriculturii cooperatiste, care va reprezenta caracteristica dominantă a vieții economice din satele României până la desființarea CAP-urilor².

Tabelul 2. Repartizarea suprafețelor agricole și arabile pe forme de proprietate (aprilie 1962)

	Suprafață agricolă		Suprafață arabilă	
	Mii ha	%	Mii ha	%
Total agricultură	14.594	100	9.854	100
Proprietate de stat	4.363	29,1	1.781	18,1
din care GAS	1.745	12,8	1.365	13,9
Proprietatea GAC	8.862	60,7	7.524	76,4
Întovărășiri	415	2,8	149	1,5
Gospodării necolectivizate	954	6,6	400	4

Sursă: *Agricultura României 1944-1964*, apud. Socol, 1999, p. 16.

La nivelul Europei de Est, cu excepția Iugoslaviei și Poloniei, proprietatea agriculturii colective sau de stat a devenit dominantă ca urmare a proceselor de asociere/colectivizare (tabelul 3). Pentru aceste două excepții de la modelul general de transformare a proprietății trebuie căutate argumente în deciziile politice ale partidului comunist. Practic, colectivizarea a fost realizată, în țările unde s-a produs, cu sprijin puternic și constant din partea conducerii politice a statului. Diferențierile dintre modelele de viață rurală, în statele socialiste, au rămas puternice, existând elemente distincte pentru fiecare caz în parte.

² Reglementată prin Legea fondului funciar nr. 18/19 februarie 1991.

**Tabelul 3. Importanța diferitelor forme organizaționale
în agricultură în 1987**

	Privat	Colectiv	Stat
Albania	0,5	78,4	21,1
Bulgaria	10	0	90
Cehoslovacia	6,1	63,5	30,4
RDG	9,7	82,6	7,7
Ungaria	13,7	71,4	14,9
Polonia	78	3,6	18,4
România	15,6	54,5	28,9
Iugoslavia	82,3	0,9	16,8

Sursă: Swinnen și Mathijs, 1997, apud. Hatos, 2006, p. 134.

Colectivizarea agriculturii a avut efecte nu doar asupra dimensiunii economice a mediului rural, ci a influențat cu precădere și comportamentele, stilurile de viață și parcursul existențial al indivizilor (Ronnas, 1989; Chirot, 1978; Kideckel, 1993), deschiderea lumii satului și integrarea acestuia în circuitul economic național, precum și creșterea mobilității sociale în rândul populației fiind elemente determinate de transformările impuse de Partidul Comunist (Chirot, 1978).

Analizând tipurile de gospodării rurale, în urma unei cercetări antropologice desfășurate în Țara Oltului, Kideckel (1993, p. 141-160) identifică cinci strategii de viață care pot fi considerate valide pentru a descrie realitatea înregistrată la nivelul întregii populații rurale. Tipologia propusă de Kideckel (1993, p. 141-160) plasează în centrul analizei gospodăria, ca unitate centrală în asigurarea producției, a suportului și a identității pentru indivizi:

- **Gospodăriile aflate în poziții-cheie ("aggrandizing households")** - urmăresc să-și extindă influența socială la nivelul localității. Sunt, în general, gospodării bine integrate în sistemul socialist, cu influență și implicare politică. Reprezintă elita rurală implicată direct sau conectată la procesul de luare a deciziilor.
- **Gospodăriile mobile ("mobile households")** - caută să-și schimbe poziția în structura socială, prin mobilitate și educație.

Reprezintă gospodăriile din straturile intermediare, aflate în căutarea unei poziții mai bune în structura socială.

- **Gospodăriile integrate ("integrated households")** – reprezintă majoritatea gospodăriilor din mediul rural și își asigură cea mai mare parte a veniturilor din activități agricole. Constituie segmentul tradițional al populației rurale, integrat social în sistemul socialist, dar neimplicat politic.
- **Gospodăriile de tranziție ("transitional households")** – au ca principală caracteristică mobilitatea spațială a membrilor și includ o paletă largă de familii, care-și schimbă destul de des localitatea de reședință. Kideckel plasează în această categorie o paletă largă de categorii sociale a căror trăsătură este comună: de la funcționari și medici până la romii seminomazi. Această grupare este cea mai eterogenă dintre cele identificate de autor, putând fi ușor criticată pentru suprapunerile sale cu categoria "gospodăriilor aflate în poziții-cheie" și cea a "gospodăriilor marginale".
- **Gospodării marginale ("marginally households")** – în această categorie sunt incluse persoanele care nu sunt competitive în lupta pentru resurse și putere.

Schimbarea structurii populației rurale este explicată de către Sandu (1980) ca reprezentând atât rezultatul proceselor de omogenizare socială, cât și al celor de diferențiere. Sandu (1980, p. 126) identifică, în acest sens, trei etape evolutive ale procesului de schimbare a structurii sociale:

- Prima etapă, cuprinsă între 1949-1962, marcată de cooperativizare, reprezintă o etapă de omogenizare, prin care se estompează diferențele sociale în ceea ce privește proprietatea agricolă.
- În cea de-a doua etapă (ce este cuprinsă între finalizarea colectivizării și sfârșitul anilor '70), diferențierea socială crește prin extinderea ponderii populației rurale ocupate în sectoare neagricole. Populația rurală se diferențiază, în această etapă, în funcție de domeniul de activitate agricol sau nonagricol. Veniturile persoanelor active în sectoare neagricole se diferențiază puternic de cele obținute din activitățile în cadrul cooperativelor

agricole, această dimensiune reprezentând un element dominant al diferențierii sociale.

- Cea de-a treia etapă se evidențiază prin creșterea ocupării neagricole și prin predominanța categoriilor sociale aflate în afara segmentului cooperatist din agricultură. "Aceasta este o etapă de omogenizare și sub aspectul raportului dintre veniturile țăranimii cooperatiste și ale muncitorimii" (Sandu, 1980, p. 127).

Colectivizarea, ca proces determinant al destructurării satului românesc tradițional, a fost însoțită și prefigurată de sistemul cotelor și planurilor de cultură. Urmând modelului rechizițiilor din perioada războiului, cotele impuse de regimul comunist (menținute până în 1956) amenințau practic subzistența familiilor țărănești. Cuantumul acestora, stabilit între 20 și 60% din producție, era adeseori depășit, cantitățile rămase țăranilor fiind adesea insuficiente (Socol, 2003). Prin impunerea planurilor de cultură, regimul comunist a urmărit atingerea producțiilor necesare pentru consumul intern și export. Planurile introduceau în cultivare plante noi, necesare îndeosebi industriei ușoare și industriei alimentare, însă nu atât de familiare pentru exploatarea familială tradițională, concentrată pe cultivarea în special a grâului și porumbului, a plantelor furajere și a legumelor și fructelor. În aceste condiții, conflictul dintre planurile de cultură impuse de autorități și nevoile familiei țărănești ducea de multe ori la nerespectarea cultivării plantelor impuse (Socol, 2003).

2.2.2. Industrializarea

Industrializarea, obiectivul principal al Partidului Comunist începând cu 1948, a făcut ca rata de creștere a producției industriale în România să fie una dintre cele mai ridicate din Europa în prima parte a perioadei comuniste (Chirot, 1978, p. 471). Între 1953 și 1968, producția industrială a crescut în România cu 545%, pe când în Bulgaria a înregistrat o creștere cu 458%, iar în Iugoslavia, o creștere cu 446%. Ungaria a ocupat ultima poziție, cu o creștere doar cu 279% pentru perioada celor 15 ani analizați.

**Tabelul 4. Evoluția indexului producției industriale
(1953-1968; 1953=100%)**

	România	Bulgaria	Iugoslavia	Polonia	Ungaria
1953	100	100	100	100	100
1958	159	138	188	163	133
1963	300	259	321	248	211
1968	545	458	446	375	279

Sursă: Mitchell, 1976, apud. Chirot, 1978, p. 471.

Pe sectoare economice (tabelul 5), în perioada 1950-1974 s-a înregistrat reducerea la aproape jumătate a ponderii agriculturii în PIB, concomitent cu creșterea ponderii industriei cu 8,6% (de la 44% la 56,6%) și cu creșterea ponderii construcțiilor cu 2,3% (de la 6% la 8,3%), creștere înregistrată de domeniul industrial ca urmare a investițiilor publice masive în acest sector, ce au dus la crearea a mii de unități de producție, multe dintre ele fiind însă supradimensionate și, cel puțin în perioada anilor '80, având productivitate scăzută. Agricultură, la rândul ei, deși înregistrează o scădere substanțială a contribuției la PIB, a beneficiat de investiții continue, care au dus la creșterea producției. Mecanizarea agriculturii, investițiile în sistemele de irigații sau în amenajarea teritoriului sau utilizarea pe scară largă a îngrășămintelor chimice au reprezentat doar unele dintre dimensiunile cele mai importante prin care s-au urmărit asigurarea creșterii producției și eficientizarea muncii în agricultură.

**Tabelul 5. Evoluția produsului intern brut (PIB) în procente,
pe sectoare economice, între 1938 și 1974**

	Industrie	Construcții	Agricultură
1938	30,8	4,4	38,1
1950	44,0	6,0	28,0
1958	42,7	7,7	34,8
1966	48,6	7,8	31,4
1974	56,6	8,3	15,9

Sursă: Chirot, 1978, p. 472.

Concomitent cu procesul de industrializare, s-au înregistrat modificări importante ale structurii ocupaționale a populației (tabelul 6). Dacă în anul 1950, la nivel național, ponderea populației ocupate în agricultură se situa la 74,1%, la mijlocul anilor '70 această pondere a scăzut până la 40%, pe fondul creșterii puternice a ocupării în industrie și construcții (de la 14,3% la 30,8%). Sectorul serviciilor și cel al comerțului au înregistrat, de asemenea, creșteri importante. În sfera activităților neproductive, așa cum erau denumite în statisticile oficiale ale perioadei activitățile din sfera serviciilor publice, se constată dublarea ponderii populației ocupate în învățământ, sănătate sau știință (în 1970, această categorie ocupațională atingea 6,5% din total), dar și reducerea procentului reprezentat de populația ce lucra în administrația de stat.

Tabelul 6. Structura populației ocupate pe sectoare de activitate în primele decenii ale regimului comunist

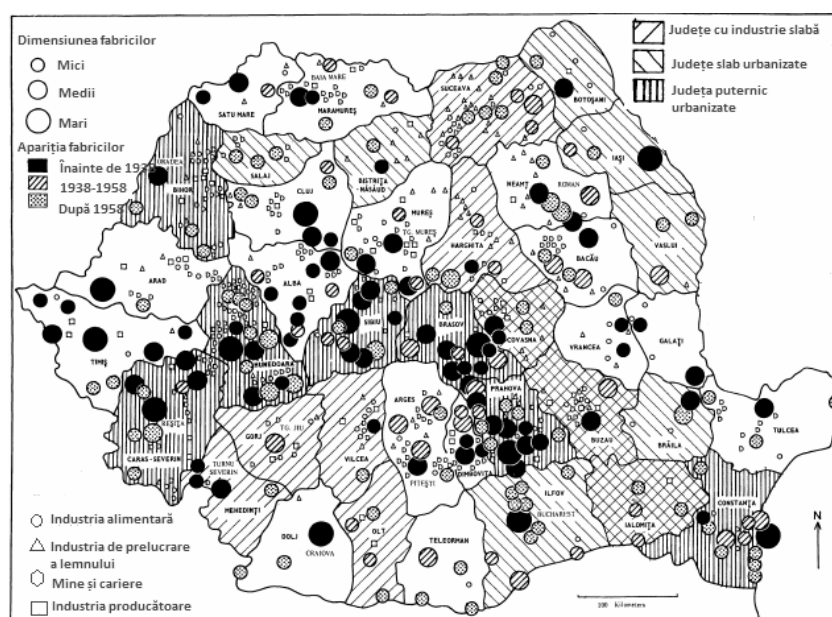
	Anul 1950	Anul 1960	Anul 1970
În sfera producției materiale	92,6	91,1	88,1
Industrie	12,1	15,1	23,0
Construcții	2,2	4,9	7,8
Agricultură	74,1	65,4	49,1
Transporturi de marfă	1,3	1,7	2,9
Circulația mărfurilor	2,5	3,4	4,3
Alte ramuri	0,5	0,7	1,1
În sfera neproductivă	7,4	8,9	11,9
Învățământ, cultură, știință	2,5	3,1	4,2
Ocrotirea sănătății	1,1	1,6	2,3
Administrație de stat	1,7	1,2	0,7

Sursă: *Anuarele statistice ale RPR 1956, 1961, 1971.*

În analiza pe care o realizează asupra procesului de industrializare din România în primele două decenii de comunism, Turnock (1970) vorbește despre dezvoltarea unor noi centre industriale, concomitent cu procesul de consolidare a activităților deja existente, pe fondul preocupării de a se asigura premisele unei dezvoltări mai echilibrate a zonelor țării. Astfel, după 1948, industrializarea a devenit un proces generalizat, extins la nivel

național, cu precădere în orașe (figura 1). Cu toate acestea, unele dezechilibre regionale s-au păstrat. În județele cu pondere însemnată a populației rurale din zona de est și sud a țării, activitatea industrială a continuat să se plaseze la niveluri semnificativ inferioare celor consemnate în principalele centre.

Figura 1. Industrializarea în România în primele două decenii ale perioadei comuniste

Sursă: Turnock, 1970, p. 553.

2.2.3. Urbanizarea

Procesul de urbanizare accelerată a României derulat de către regimul comunist a făcut ca ponderea populației rurale să se reducă substanțial în decursul a cinci decenii. Astfel, dacă în 1948 76,6% din totalul populației țării locuia la sate, această pondere a scăzut până la 45,7% în anul 1990 (tabelul 7). Industrializarea și urbanizarea reprezintă două procese interconectate în explicarea transformării zonelor rurale în România perioadei socialiste (Chirot, 1978). Astfel, dezvoltarea ramurilor industriale a crescut cererea de forță de muncă recrutată din rural. Procesul de dezvoltare urbană a

României a fost marcat atât de creșterea numărului localităților urbane și de creșterea efectivului populației, cât și de afirmarea caracterului industrial al orașelor (Ronnas, 1982).

Tabelul 7. Evoluția populației rurale în perioada 1948-1990

	1948	1960	1970	1980	1990
Pop. totală	15872624	18403414	20252541	22201387	23206720
Pop. rurală	12159485	12419403	11994403	11186657	12608844
% pop. rurală	76,6	67,9	63,1	54,2	45,7

Sursă: BCS, *Anuarele statistice ale RPR 1956, 1961, 1971, 1981*; INS, *Anuarul statistic 2010*.

Procesul de sistematizare, demarat în 1972, a vizat structurarea localităților rurale și urbane în ierarhii bine definite, în cadrul cărora fiecare localitate îndeplinea funcțiuni clare în vederea asigurării unei dezvoltări teritoriale integrate (Ronnas, 1989). Planul de sistematizare a localităților României, deși neîndeplinit în totalitate conform directivelor stabilite de factorii de decizie din perioada socialistă (Ronnas, 1989), a dus la modificări importante în existența multor localități rurale.

Între 1951 și 1955 au fost construite peste 14 000 de apartamente pe an, între 1956 și 1960 au fost date în exploatare, în medie, câte 26 000 de noi apartamente, la începutul anilor '60 această cifră ajunsese la aproximativ 45 000, pentru ca la finele decadei să urce la 80 000 de apartamente construite anual, numărul maxim fiind atins în anii '70, cu peste 100 000 de apartamente noi construite în fiecare an (Chiroș, 1978, p. 474).

Dezvoltarea urbană a reprezentat o direcție de acțiune principală în cadrul politicilor comuniste de dezvoltare a României. Practic, între 1948 și 1990, dezvoltarea urbană a cunoscut cea mai mare intensitate din istoria României. Datele obținute de la recensămintele realizate în 1948, 1956, 1966, 1977 și 1992 evidențiază intensitatea acestui aspect. Dacă analizăm transformările înregistrate sub aspectul efectivului populației pentru cele mai mari 20 de orașe în perioada de timp menționată, constatăm modificări substanțiale de ierarhie (tabelul 8). În cifre absolute, creșterea cea mai importantă a înregistrat-o Bucureștiul, a cărui populație aproape că s-a dublat, însă, în procente, creșterea înregistrată în cazul capitalei este cea

mai redusă dintre cele 20 de orașe analizate. Cele mai mari creșteri procentuale s-au înregistrat pentru Baia Mare (710%), Pitești (610%), Bacău (590%), Constanța (440%), Botoșani (430%), Galați (400%), Brașov (390%), Iași (350%) și Craiova (350%). Toate aceste localități reprezintă orașe puternic industrializate în perioada comunistă, ceea ce a generat fluxuri migratorii interne semnificative către aceste destinații. În 1992, 28% din populația totală a României locuia în cele mai mari 20 de orașe, din care o treime era reprezentată de populația Bucureștiului. La începutul perioadei comuniste, populația acestor orașe reprezenta mai puțin de 13% din populația totală, în timp ce populația capitalei reprezenta peste 43% din această categorie.

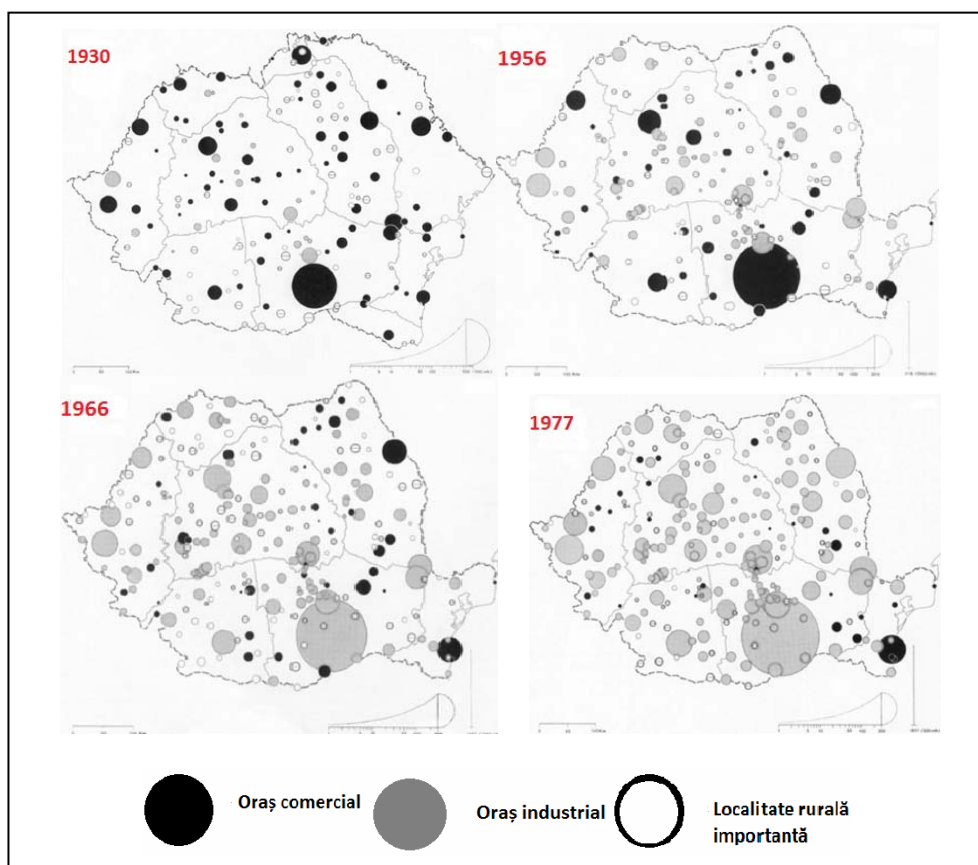
Tabelul 8. Evoluția principalelor orașe din punct de vedere al efectivului populației în perioada 1948-1989

Oraș	Recen- sământ 1948	Recen- sământ 1956	Recen- sământ 1966	Recen- sământ 1977	Recen- sământ 1992	Raport pop. 1992/ pop. 1948
București	1041807	1177661	1366684	1807239	2067545	1,9
Iași	96075	112977	161023	265002	344425	3,5
Cluj-Napoca	117915	154723	185663	262858	328602	2,7
Timișoara	111987	142257	174243	269353	334115	2,9
Constanța	78586	99676	150276	256978	350581	4,4
Craiova	84574	96897	148711	221261	303959	3,5
Galați	80411	95646	151412	238292	326141	4,0
Brașov	82984		152552	256475	323736	3,9
Ploiești	95632	114544	146922	199699	252715	2,6
Brăila	95514	102500	138802	195659	234110	2,4
Oradea	82282	98950	122634	170531	222741	2,7
Bacău	34461	54138	73414	127299	205029	5,9
Arad	87291	106640	126000	171193	190144	2,1
Pitești	29007	38330	60113	123735	179337	6,1
Sibiu	60602	90475	109515	151137	169656	2,7
Târgu Mureș	47043	65194	86464	130076	164445	3,4
Baia Mare	20959	35920	64535	100985	149205	7,1
Buzău	43365	47595	61937	97698	148087	3,4
Satu Mare	46519	52096	69769	103544	131987	2,8
Botoșani	29145	29569	35220	63204	126145	4,3
TOTAL	2366159	2715788	3585889	5212218	6552705	

Sursă: Recensămintele populației și locuinței, 1948, 1956, 1966, 1977, 1992.

Dezvoltarea urbană s-a desfășurat planificat, asemenea tuturor proceselor sociale specifice perioadei. Presiunea migratorie internă imensă pentru marile orașe a făcut ca, în ultima parte a regimului, acestea să fie declarate *orașe închise*. Practic, această măsură a fost determinată de imposibilitatea menținerii unui ritm de creștere urbană adecvat cererii existente. Planurile de dezvoltare teritorială elaborate după 1970, precum proiectul de sistematizare a satelor, au pus accentul pe dezvoltarea unor localități urbane mai mici sau pe transformarea unor comune în orașe, și nu atât pe extinderea zonelor urbane importante, care deja ajunseseră la un maxim funcțional.

Figura 2. Dezvoltarea urbană în România comunistă

Sursa: Ronnas, 1982, p. 147-155.

2.2.4. Spre o sinteză teoretică a proceselor de schimbare socială în mediul rural românesc din perioada regimului comunist

Odată cu instaurarea comunismului, după cel de al Doilea Război Mondial, mediul rural a intrat într-un amplu proces de transformare socială și economică, ce a avut în centrul său procesele de industrializare și colectivizare a agriculturii. Demarată în 1949, colectivizarea a schimbat radical modul de organizare și raporturile socioeconomice existente în satele României. Acest program de schimbare socială, de sorginte sovietică, a avut ca obiectiv asumat proletarianizarea țaranului român și creșterea eficienței exploatației agricole.

Țărănimea, care constituia clasa socială cea mai extinsă după cel de al Doilea Război Mondial (3/4 din totalul populației), a fost supusă unui amplu proces de *proletarianizare*, prin care înțelegem deposedarea de pământuri și intrarea în muncă (fie sub formă industrială, fie sub forma muncitorului agricol). Transformarea țaranului care practica agricultura de subzistență și care era plasat în afara activităților economice productive pentru economia națională în muncitor prin programul de industrializare masivă demarat în perioada lui Gheorghiu-Dej și continuat în primele două decenii ale regimului Ceaușescu a reprezentat răspunsul regimului politic la nevoia de dezvoltare a României. Astfel, industrializarea și transformarea țărănimii în muncitorime pot fi privite ca procese necesare pentru dezvoltarea economică a României, cu toate că acțiunile brutale ale regimului comunist ce au destructurat lumea satului tradițional românesc rămân condamnabile.

Indiferent de perspectiva din care privim acest proces, nu putem să facem abstracție de faptul că populația rurală era supradimensionată, iar productivitatea agriculturii tradiționale nu oferea perspective de dezvoltare. Însă toate aceste procese structurate care au schimbat caracteristicile României (între care industrializarea, urbanizarea și colectivizarea reprezintă doar cele mai vizibile dimensiuni) nu au fost desfășurate *organic*, ci au fost forțate prin influența factorilor politici și a ideologiei comuniste.

2.3. Perioada postcomunistă

Schimbările de după 1990 au adus mediul rural românesc pe noi coordonate, determinând declanșarea unei perioade îndelungate de

reașezare a vieții sociale și economice. Privind retrospectiv aceste procese structurale, la peste două decenii de la declanșarea lor, nu putem să nu ne întrebăm dacă nu cumva direcția indusă acestora de către factorii de decizie nu a fost cumva una eronată sau cel puțin dacă nu cumva multe dintre problemele ce caracterizează ruralul românesc își au originea în aceste decizii. Modalitatea în care economia socialistă a fost restructurată, în special reforma proprietății asupra terenurilor și pășunilor reprezintă principalele două asemenea macroprocese ce au determinat în bună măsură configurația actuală a lumii satului.

Restructurarea economiei a dus la apariția de forme sociale noi, precum *șomajul, agricultura de subzistență și sărăcia extremă*. Pe acest fundal, s-a înregistrat o reducere semnificativă a nivelului de trai al populației rurale, în special în prima decadă de după 1990, când închiderea sau redimensionarea marilor agenți economici au condus la disponibilizări masive, ce au plasat o parte însemnată a populației rurale dincolo de pragul de sărăcie. Restrângerea activităților economice din industrie, construcții și servicii a dus la creșterea concurenței pe piața forței de muncă. În condițiile în care competitivitatea celei mai mari părți a populației rurale pe piața muncii era una limitată, determinată de nivelul de pregătire școlară redus și de lipsa calificărilor profesionale, singura opțiune validă pentru acest sector important de populație a rămas agricultura tradițională. Astfel, practicarea pe scară largă a agriculturii de subzistență a reprezentat produsul multiplelor bariere pe care categoriile de populație cele mai dezavantajate le-au întâlnit.

Ponderea populației rurale ocupate în agricultură a înregistrat valori maxime (de peste 75% din totalul populației rurale ocupate) în perioada 1998-2000, pentru ca în ultimii ani să se reducă până la 60% (INS, *Anuarul statistic 2010*). În condițiile în care producția agricolă a înregistrat după 1990 un declin evident, *supraocuparea agricolă* (3,5 milioane de persoane ocupate în agricultură în 1992 și 2,5 milioane în 2008) și fărâmițarea exploatațiilor reprezintă principalele impedimente în relansarea agriculturii.

În acest mod, putem considera creșterea ponderii populației ocupate în agricultură, înregistrată în anii '90, ca reprezentând un efect pervers al deciziilor privind restructurarea economiei socialiste. Reducerea numărului

de salariați sau închiderea unităților economice înainte sau chiar după ce au fost privatizate au reprezentat decizii care au contribuit la creșterea numărului persoanelor aflate în imposibilitatea de a găsi un nou loc de muncă.

Cel de al doilea factor cu influență structurală asupra mediului rural a fost reprezentat de reîmproprietărire și de dizolvarea agenților economici publici din sectorul agricol. Disoluția cooperativelor agricole și a fermelor de stat a însemnat, pe lângă așezarea vieții agrare pe noi fundamente, și distrugerea principalului sector de angajare pe plan local pentru populația rurală.

Primii ani ai perioadei postsocialiste au fost marcați de procesul de "reîmproprietărire", prin care terenul ce aparținea unităților agricole de stat sau cooperatiste a reintrat în proprietatea familiilor care l-au deținut (legiferat prin Legea nr. 18 din 1991). Astfel, locul marilor exploatații aflate în proprietate publică a fost luat de mici exploatații individuale, de pe care familiile obțineau produse destinate în principal autoconsumului.

Prima lege prin care a fost reglementat statutul proprietății asupra terenurilor agricole a fost adoptată în 1991. Această lege (Legea fondului funciar nr. 18/1991) prevedea desființarea cooperativelor agricole de producție și a întreprinderilor agricole de stat și distribuirea suprafețelor de teren către foștii proprietari, pe vechile amplasamente, în limita a 10 hectare pentru fiecare familie. Efectele Legii nr. 18 au fost extrem de puternice atât asupra modificării regimului de proprietate, cât și asupra sectorului agricol. Procesul de împroprietărire a decurs destul de anevoios, în bună măsură din cauza prevederilor legii care stipulau reîmproprietărire pe vechile amplasamente, decizie care a dus la un număr extrem de mare de procese pe rolul instanțelor din România. Prevederile legii au fost puternic contestate de persoanele care au deținut înainte de 1949 suprafețe mari de teren și care erau dezavantajate de limita stabilită la 10 ha. La nivelul producției agricole, adoptarea acestei legi a însemnat, în primul rând, transformarea sectorului agricol românesc dintr-unul axat pe producție intensivă, în care exportul produselor avea un rol central, într-unul dominat de producția realizată în special pentru autoconsum, în cadrul micilor exploatații țărănești de subsistență.

După venirea la putere a coaliției de dreapta, în 1996, una dintre temele centrale ale dezbaterii publice a fost reprezentată de modificarea legilor prin care era reglementat regimul proprietății. În acest mod, Legea fondului funciar a fost modificată prin Legea nr. 169/1997, ale cărei principale articole prevedeau: creșterea suprafeței maxime care putea face obiectul împroprietăririi de la 10 ha la 50 ha, în cazul terenurilor agricole, și de la 1 ha la 30 ha, în cazul pădurilor.

Ulterior, legislația privind proprietatea agricolă a fost amendată prin mai multe acte normative (Legea nr. 1/2000, Legea nr. 247/2005 și Legea nr. 340/2007), acestea producând însă efecte limitate. Cele mai importante modificări au fost reprezentate de introducerea unor măsuri pentru stimularea comasării terenurilor prin acordarea unor rente lunare persoanelor care decid să-și arendeze terenurile (Legea nr. 247/2005).

Capitolul 3

POPULAȚIA RURALĂ: DE LA BOOM DEMOGRAFIC LA DECLIN³

3.1. Starea populației

Din punct de vedere demografic, România reprezintă statul din Uniunea Europeană cu cel mai ridicat procent al populației rurale (45% - INS, *Anuarul statistic 2010*). Raportat la numărul total al populației, acest procent corespunde unui număr de peste 9,65 milioane de persoane ce domiciliază în localități rurale. În perioada 1990-2010, acest segment al populației a scăzut cu peste un milion, de la 10,8 milioane persoane la 9,6 milioane (tabelul 9). Această scădere se explică atât prin cele două procese demografice răspunzătoare de schimbarea populației (mișcarea naturală și mișcarea migratorie), cât și prin declararea unor localități rurale drept orașe⁴.

---

³ Acest subcapitol are la bază articolele: 1) Mihalache, Flavius, 2010, *Schimbarea profilului demografic și ocupațional al populației rurale*, în revista *Calitatea vieții*, nr. 1-2/2010, p. 29-43; 2) Mihalache, Flavius, 2008, *O analiză transversală asupra declinului demografic al României în profil teritorial*, în revista *Sociologie românească*, vol. IV, nr. 3-4/2008, p. 58-74.

⁴ După anul 2000 au existat mai multe cazuri de localități rurale ce au fost ridicate la rangul de orașe (cele mai multe cazuri în acest sens au fost stipulate în Legea nr. 83/2004).

**Tabelul 9. Evoluția populației României
sub aspectul mediului de rezidență**

AN	1990	2000	2005	2010
% pop. rurală	45,7	45,4	45,1	44,9
% pop. urbană	54,3	54,6	54,9	55,1

Sursă: INS, *Anuarul statistic 2010*.

Schimbările înregistrate la nivelul populației rurale din ultimele două decenii conturează apariția și dezvoltarea unui model de evoluție în sens negativ a principalilor indicatori demografici. Aceste transformări au condus spre instaurarea, la nivel național, a unui dezechilibru demografic pronunțat, ce se manifestă prin îmbătrânirea populației, scăderea natalității și a fertilității, prin creșterea mortalității, dar și prin explozia migrației externe sau depopularea anumitor zone.

Mediul rural românesc se caracterizează printr-o puternică eterogenitate din punct de vedere social și economic între diferitele zone ale țării, ce se reflectă și la nivelul evoluției demografice. Localitățile rurale situate în zone periurbane sau turistice înregistrează evoluții demografice pozitive, determinate în special de mișcarea migratorie urban-rural. De cealaltă parte, în localitățile izolate, dar și în cele aflate la distanțe mai mari de centre urbane, se înregistrează evoluții demografice negative. Din acest punct de vedere, putem considera că, în linii mari, evoluția populației rurale urmărește evoluția socioeconomică a comunităților rurale. Aspecte precum nivelul de dezvoltare atins de localități, infrastructura și utilitățile publice, distanța până la orașe semnificative și, în definitiv, condițiile de viață pe care le presupune o localitate rurală reprezintă factori determinanți pentru dezirabilitatea locuirii în aceste comunități, care, la rândul lor, influențează mișcarea migratorie.

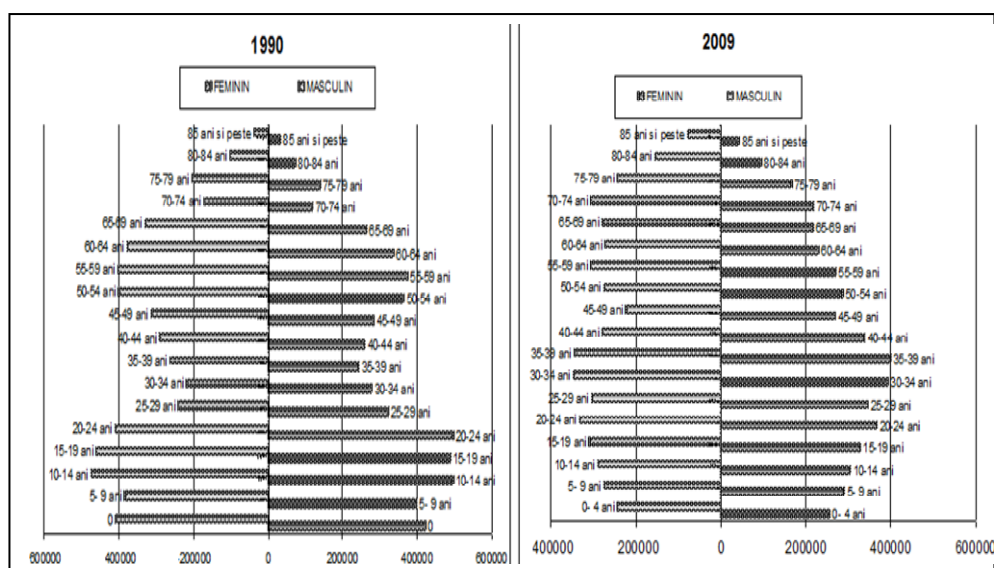
Ponderea populației rurale a scăzut puternic în anii '60 și '70, ca urmare a proceselor de industrializare și urbanizare derulate în perioada regimului comunist. Începând cu a doua parte a anilor '80, procesul de urbanizare a cunoscut o decelerare puternică, pe fondul dificultăților economice înregistrate de România, care nu au mai permis susținerea

politicilor de industrializare, pentru ca, după 1989, ponderea populației rurale să varieze în jurul a 45% din totalul populației.

Piramida vârstelor populației rurale (graficul 1) relevă schimbări majore survenite la nivelul structurii pe vârste a populației în ultimele două decenii. Reducerea generală a natalității înregistrată după 1990 a dus la îngustarea bazei piramidei. În deceniile următoare, în condițiile în care generațiile masive născute după adoptarea decretului de interzicere a avortului (1966) vor ajunge la vârsta a treia, vom putea înregistra o *piramidă demografică inversată*, la care baza ce reprezintă generațiile tinere să fie mai îngustă decât vârful său, care reunește cohorțele aparținând vârstei a treia și a patra.

Graficul 1. Piramida vârstelor pentru populația rurală, 1990 și 2009

Sursă: Prelucrare proprie pe datele INS-Tempo.

Populația rurală de peste 65 de ani reprezintă 18% din totalul populației, în condițiile în care, în 1990, această pondere era de numai 13% (INS, *Anuarul statistic 2010*). Procesul de îmbătrânire a populației, mai accentuat în mediul rural decât în urban, reprezintă o manifestare a

efectului de structură demografică, reprezentând o consecință directă a mișcării migratorii interne din perioada comunistă și a migrației externe de după 1990.

Evoluția structurii pe vârste a populației rurale (tabelul 10) este marcată de reducerea ponderii populației tinere cu vârste cuprinse între 0 și 15 ani de la 24% la 17% în decursul ultimelor două decenii, concomitent cu creșterea cu aproape patru procente, până la valoarea de 24%, a ponderii populației de peste 60 de ani.

Tabelul 10. Structura pe vârste a populației rurale

	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008
Total pop. rurală	10858714	10243335	10158363	9757495	9684035	9650776	9656357
0-15 ani	2582536	2035725	2012646	1764261	1723785	1698300	1676636
	23,70%	19,80%	19,80%	18%	17,80%	17,50%	17,30%
16-29 ani	2413794	2399786	2329991	2108615	2079006	2041563	2012599
	22,20%	23,40%	22,90%	21,60%	21,40%	21,10%	20,80%
30-60 ani	3681070	3426439	3347069	3545606	3579059	3615175	3672421
	33,80%	33,40%	32,90%	36,30%	36,90%	37,40%	38%
61 ani și peste	2181314	2381385	2468657	2339013	2302185	2295738	2294701
	20%	23,2	24,30%	23,90%	23,70%	23,70%	23,70%

Sursă: INS, baza de date Tempo (www.insse.ro/shop).

În ultimele două decenii, numărul de nașteri la 1000 de locuitori rurali s-a redus cu peste 2,5‰, în timp ce numărul deceselor a crescut cu 1‰ (INS, *Anuarul statistic 2010*). Comparativ cu evoluția acestor rate în mediul urban, se constată o tendință spre egalizarea valorilor ratei natalității în cele două medii, manifestată în special ca urmare a reducerii ratei natalității în rural.

Valorile medii naționale ale ratei totale a fertilității (RTF) s-au prăbușit în primii ani de după 1990, pentru a se stabiliza după anul 2000 în jurul valorii de 1,3 copii/femeie (Ghețău, 2004; UNDP, 2007). Scăderea RTF în rural nu a atins valorile minime înregistrate în cazul mediului urban,

însă prăbușirea a fost mult mai puternică. Analiza evoluției fertilității în rural, în intervalul 1990-2009, evidențiază existența a două etape distincte: 1990-2004 (cu valori în scădere ale RTF, dar relativ ridicate) și 2005-2009 (RTF constantă în jurul valorii de 1,5).

Modelul fertilității tardive a prins contur din ce în ce mai pronunțat și în mediul rural, generalizându-se în același timp și modelul familiei cu un singur copil, în special în rândul cuplurilor tinere (Hărăguș, 2007). Datele privind fertilitatea în rural arată scăderea pronunțată a nașterilor în categoria de vârstă 20-24 de ani, fără a se consemna creșteri semnificative la celelalte categorii de vârstă. Excepție face categoria 30-34 de ani, unde valorile ratei de fertilitate au crescut cu 10‰ de la începutul anilor '90 și până în 2008.

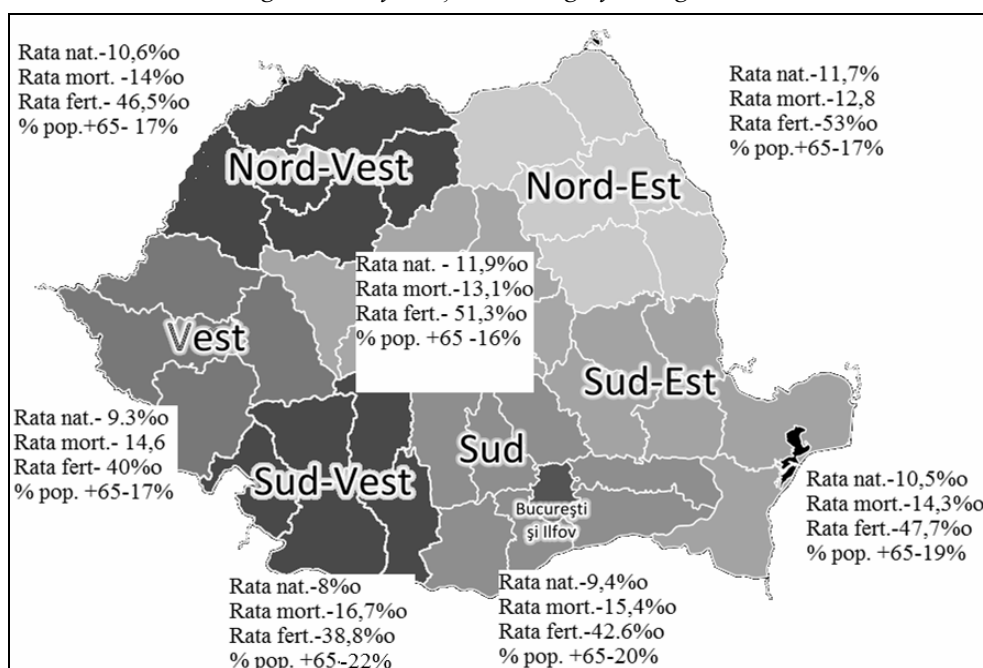
Mediul rural românesc nu prezintă o imagine unitară din punct de vedere al profilului demografic. Astfel, întâlnim două tipuri de diferențiere a profilului populației (la nivel regional și la nivel local). *Diferențierea demografică regională* subliniază deosebirile înregistrate la nivel de județ, iar *diferențierea demografică la nivel de comunitate* evidențiază existența unor profiluri demografice diferite, având ca unitate de referință localitățile.

Analizând profilul demografic al celor opt regiuni de dezvoltare (figura 3), se conturează un prim nivel al diferențierii demografice plecând de la indicatorii privind rata natalității, rata mortalității, rata fertilității și ponderea populației de peste 65 de ani. Cele mai favorabile profiluri demografice se înregistrează în Regiunile Nord-Est și Centru, în timp ce situația cea mai critică este înregistrată în Regiunea Sud-Vest. Este interesant că regiunile cu profil demografic favorabil sunt extrem de diferite din punct de vedere al structurii rezidențiale a populației și al specificului economic. De fapt, ratele ușor mai ridicate decât media națională înregistrate în aceste cazuri sunt explicate prin factori diametral opuși. Regiunea Nord-Est este o regiune cu populație preponderent rurală, în timp ce Regiunea Centru are majoritar populație urbană. Interesant este faptul că, în aceste două regiuni, *motoarele creșterii demografice* sunt reprezentate de populația rurală (în cazul primei regiuni) și de populația urbană (în cazul celei de a doua). Dacă modelul natalității mai ridicate înregistrate în mediul rural reprezintă un model clasic, valorile superioare

ale ratei de natalitate înregistrate în Regiunea Centru se explică prin ponderea mai ridicată a populației de vârste fertile din orașe.

De cealaltă parte, situația demografică negativă ce se înregistrează în Regiunea Sud-Vest, unde rata natalității se situează cu aproape 4 ‰ sub valorile înregistrate în Regiunile Nord-Est și Centru și rata fertilității în rural se situează la mai puțin de 75% din valorile consemnate pentru cele două regiuni, are la bază existența unei structuri foarte îmbătrânite a populației.

Figura 3. Diferențiere demografică regională

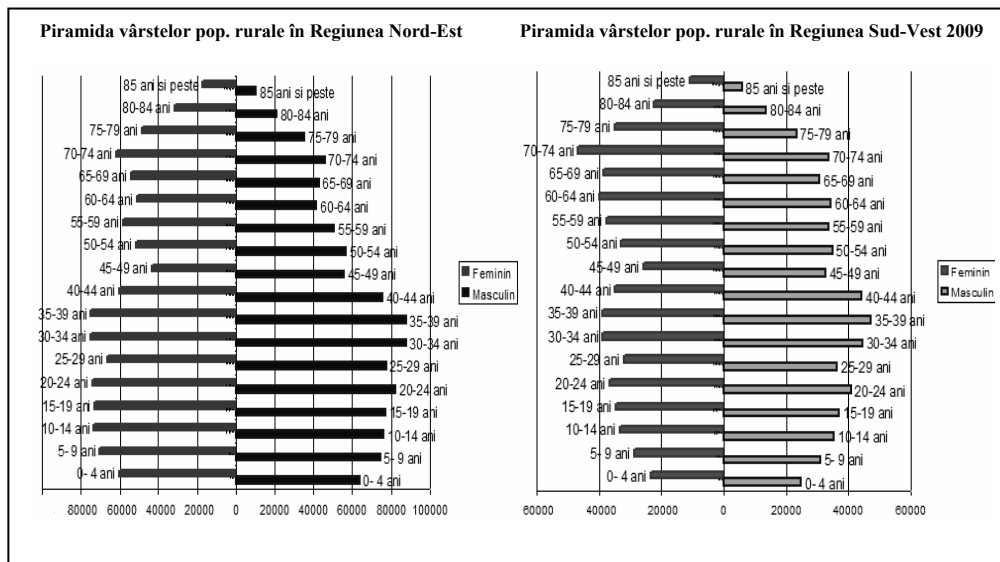
Sursa datelor: INS, *Anuarul statistic 2010*.

Conform datelor prezentate de INS (*Anuarul statistic 2010*), peste 22% din populația rurală din Regiunea de dezvoltare Sud-Vest Oltenia avea vârste de peste 65 de ani. În condițiile în care sectorul de vârstă 40-65 de ani este numeros și în condițiile în care populația tânără scade de la an la an, în

lipsa unor fluxuri migratorii interne puternice, într-un interval de timp mediu (10-20 de ani), situația demografică din zonele rurale ale județelor ce compun Regiunea Sud-Vest va deveni critică, existând pericolul depopulării unor spații vaste.

Piramida vârstelor populației rurale din Regiunile Nord-Est și Sud-Vest reușește să surprindă foarte bine diferențierile între acestea în ceea ce privește structura pe vârste a populației (graficul 2). Pentru Regiunea de dezvoltare Sud-Vest Oltenia, reprezentarea grafică a vârstelor populației a pierdut forma unei piramide, apropiindu-se de cea a unui romb. De altfel, ponderea populației de peste 70 de ani se apropie de cea deținută de populația tânără cu vârste cuprinse între 0 și 14 ani, iar în cazul populației feminine de peste 70 de ani, este superioară populației feminine de sub 14 ani.

Graficul 2. Piramida vârstelor populației rurale din Regiunile de dezvoltare Nord-Est și Sud-Vest (2009)

Sursă: INS, baza de date Tempo (www.inse.ro/shop).

Luând ca unități de analiză cele 41 de județe, putem aprofunda dimensiunea dezechilibrului demografic înregistrat în rândul populației rurale. La nivel național se înregistrează județe cu pondere foarte mare a populației rurale, precum Bistrița-Năsăud, Călărași, Dâmbovița, Giurgiu, Neamț, Teleorman și Vrancea, unde populația rurală se situează în jurul a 2/3 din totalul efectivului. De cealaltă parte, în județele Brașov, Constanța, Hunedoara, Sibiu și Timiș, județe preponderent urbane, populația rurală nu depășește 1/3. Explicația acestei diferențieri pleacă de la o serie de factori istorici și de la amploarea cu care procesul de urbanizare din perioada comunistă a fost realizat în fiecare zonă a țării. La rândul său, intensitatea la nivel de județ a procesului de urbanizare din perioada regimului comunist a fost determinată în mod direct de procesul de industrializare. Cu alte cuvinte, județele care actualmente înregistrează ponderi foarte ridicate ale populației rurale sunt zonele care au fost cel mai puțin industrializate în perioada regimului comunist.

Din punct de vedere al distribuției geografice pe județe, se constată o scădere ușoară a efectivului populației rurale în 39 dintre județe. Excepție fac județele Iași și Bacău, unde între 1990 și 2008 populația domiciliată la sate a crescut cu peste 16 000, respectiv 14 000 de persoane. Județele cu ponderea cea mai însemnată a populației rurale (tabelul 11) sunt Bistrița-Năsăud, Călărași, Dâmbovița, Giurgiu, Neamț, Teleorman și Vrancea, unde populația rurală depășește 60% din efectiv. De cealaltă parte, în județele Brașov, Cluj, Constanța, Hunedoara, Sibiu și Timiș, populația urbană se situează în jurul a 2/3 din total. Această puternică diferențiere între regiuni în ceea ce privește ponderea populației rurale are explicație istorică. Județele din Transilvania centrală și de sud-vest, unde au existat puternice orașe în perioada medievală, precum și județele puternic industrializate în perioada comunistă prezintă o pondere ridicată a populației urbane, în schimb zonele de câmpie din Moldova, Oltenia și Muntenia, unde au dominat preocupările agricole, sunt caracterizate printr-un număr ridicat de locuitori rurali.

Tabelul 11. Ponderea populației rurale pe județe

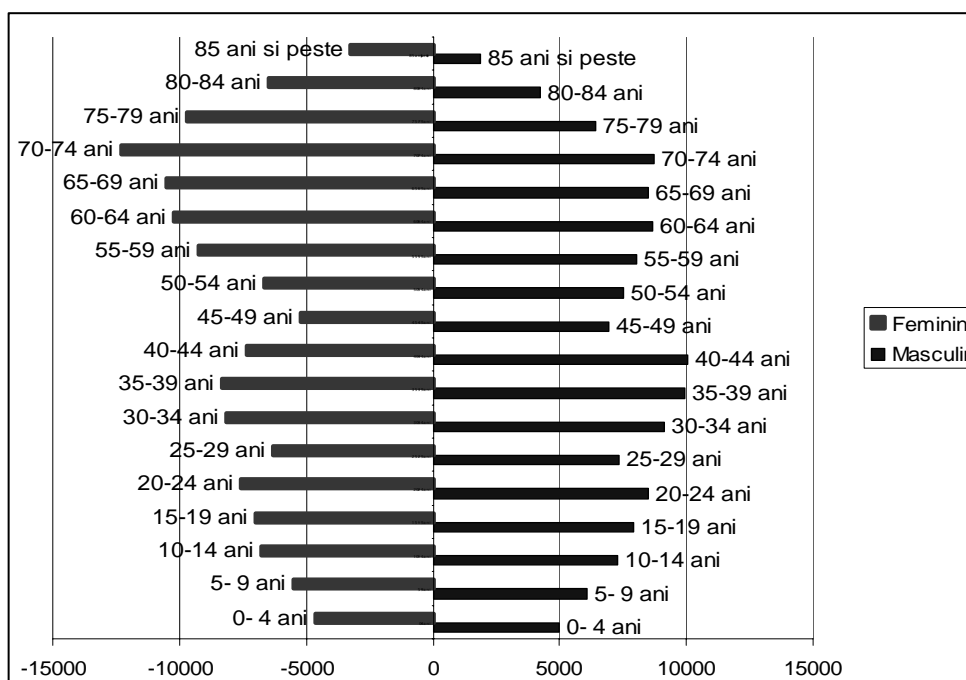
Județ	% pop. rurală	Județ	% pop. rurală	Județ	% pop. rurală	Județ	% pop. rurală
Alba	41,7%	Călărași	61,5%	Ialomița	54,2%	Sibiu	32,7%
Arad	44,6%	Cluj	32,3%	Iași	52,3%	Suceava	57,1%
Argeș	52,1%	Constanța	29,6%	Ilfov	57,8%	Teleorman	66,4%
Bacău	54,3%	Covasna	49,9%	Maramureș	42,1%	Timiș	37,2%
Bihor	46,6%	Dâmbovița	68,8%	Mehedinți	51,4%	Tulcea	50,7%
Bistrița-Năsăud	63,9%	Dolj	46,3%	Mureș	47,5%	Vaslui	58,8%
Botoșani	58,3%	Galați	43,5%	Neamț	61,8%	Vâlcea	54,6%
Brașov	25,8%	Giurgiu	68,8%	Olt	59,5%	Vrancea	62,2%
Brăila	34,9%	Gorj	53%	Prahova	49,5%	București	-
Buzău	58,7%	Harghita	55,9%	Satu-Mare	52,3%		
Caraș-Severin	43,6%	Hunedoara	23,2%	Sălaj	59,1%		

Sursă: INS, *Anuarul statistic 2010*.

Județul Teleorman înregistrează cel mai defavorabil profil demografic, la nivel național, pentru populația rurală. Datele statistice privind vârstele populației domiciliată în mediul rural arată o îmbătrânire acută a acesteia, reprezentarea grafică a structurii pe vârste a populației având forma unei piramide cu vârful în jos (graficul 3). Populația de peste 65 de ani depășește, din punct de vedere numeric, cu mult populația de până în 20 de ani, în timp ce ponderea populației de peste 80 de ani se apropie de cea deținută de copiii cu vârste cuprinse între 0 și 10 ani.

Principalii factori care au determinat apariția acestui dezechilibru demografic cronic în cazul populației rurale din Teleorman au legătură cu fluxurile de migrație internă din perioada regimului comunist și de după 1990.

Graficul 3. Piramida vârstelor populației rurale din județul Teleorman (2009)

Sursă: INS, baza de date Tempo (www.insse.ro/shop).

3.2. Mișcarea populației rurale

În toate cele opt regiuni de dezvoltare, efectivul populației rurale este afectat de sporuri naturale negative. Diferențierile interregionale sunt date de amploarea scăderii naturale a populației și de momentul în care a fost declanșat trendul descrescător (tabelul 12). Privind acest aspect, constatăm că, în Regiunile Sud Muntenia, Sud-Vest Oltenia și Vest, scăderea naturală a populației atinge cele mai înalte valori, datând încă din primul an analizat (1990), în timp ce, în Regiunile Centru și Nord-Est, întâlnim valori care indică o scădere naturală redusă, ce a demarat la mijlocul anilor '90 (pentru județele din Regiunea Centru) și după anul 2000 (pentru județele din nord-estul țării).

**Tabelul 12. Rata sporului natural în rural
pe regiuni de dezvoltare**

Regiuni de dezvoltare și județe	Anul 1990	Anul 1995	Anul 2000	Anul 2001	Anul 2002	Anul 2003	Anul 2004	Anul 2005	Anul 2006	Anul 2007
TOTAL	0,9	-3,1	-2,1	-3,1	-4,3	-4,2	-4	-4,3	-4,3	-4
Regiunea Nord-Vest	0,4	-3,6	-2,9	-3,7	-4,7	-4,1	-4,7	-4,4	-4,4	-3,8
Regiunea Centru	1	-3	-7	-1,3	-2,9	-1,9	-1,7	-1,9	-2,3	-1,5
Regiunea Nord-Est	6,2	1,9	2,8	1,8	0,3	-6	-2	-7	-7	-8
Regiunea Sud-Est	2,2	-2,2	-1,5	-2,9	-4,1	-3,7	-3,6	-3,5	-3,5	-3,5
Regiunea București-Ilfov	-3	-4	-2,4	-3,5	-3,5	-3,7	-2,5	-2,2	-2,3	-1,9
Regiunea Sud Muntenia	-1,1	-5	-4,4	-5,4	-6,7	-6,5	-5,9	-6,3	-6,2	-6,1
Regiunea Sud-Vest Oltenia	-1,7	-6	-5,1	-6,7	-8,5	-8,2	-8,3	-9,2	-9	-8,6
Regiunea Vest	-4,7	-7,6	-5,4	-6,3	-6,4	-6,4	-6,5	-6,8	-6,5	-5,7

Sursă: INS, baza de date Tempo (www.insse.ro/shop).

În ceea ce privește evoluția ratelor de natalitate și mortalitate în mediul rural, este semnificativ faptul că, în intervalul analizat, numărul de nașteri la 1000 de locuitori rurali s-a redus cu peste 2,5‰, în timp ce numărul deceselor a crescut cu 1‰ (INS, *Anuarul statistic 2010*). Comparativ cu evoluția acestor rate în mediul urban (tabelul 13), se constată o tendință spre egalizarea valorilor ratei natalității în cele două medii, pe fondul reducerii dramatice a numărului de nașteri din rural. Scăderea numărului de nașteri în rural se datorează atât scăderii RTF în rural, cât și ponderii ridicate a populației vârstnice. Măsurile de stimulare a natalității adoptate în ultimii ani au avut efecte cu precădere în rândul populației urbane, unde numărul femeilor salariate și deci posibile beneficiare ale prevederilor legii este mult mai mare decât în cazul populației rurale.

Valorile superioare înregistrate în rândul populației rurale pentru rata de mortalitate sunt explicate prin ponderea mai ridicată pe care populația vârstnică o are în mediul rural, care este asociată și unei speranțe de viață mai reduse pentru această categorie de populație (UNPD, 2007).

Diferențierile în ceea ce privește mortalitatea rurală sunt asociate, de cele mai multe ori, caracteristicilor socioeconomice ale mediului rural.

Tabelul 13. Evoluția ratelor de natalitate și mortalitate

	1992	2000	2005	2008
Rata natalității URBAN	10,2	8,9	9,9	10,3
Rata natalității RURAL	12,9	12,3	10,6	10,4
Rata mortalității URBAN	8,7	8,9	9,9	9,7
Rata mortalității RURAL	14,8	14,4	14,9	14,3

Sursă: INS, baza de date Tempo (www.insse.ro/shop).

Datele privind natalitatea în profil regional confirmă existența unor importante diferențieri geografice în ceea ce privește numărul de nașteri la 1000 de locuitori. În zona Moldovei, precum și în Transilvania Centrală și Ilfov, se înregistrează un număr mai mare de nașteri raportat la 1000 de locuitori rurali decât în zona Olteniei sau Munteniei. Datele longitudinale indică, în toate regiunile, o evoluție descrescătoare ce s-a manifestat rapid după 1990 (spre exemplu, rata natalității în rural, în zona de nord-est a României, era în 1990 de peste 17‰, pentru ca peste 17 ani să atingă doar 11,8‰).

Valorile ratei totale a fertilității s-au prăbușit în România în primii ani de după 1990, pentru a se stabili în jurul valorii de 1,3 copii/femeie după 2000 (Ghețau, 2004).

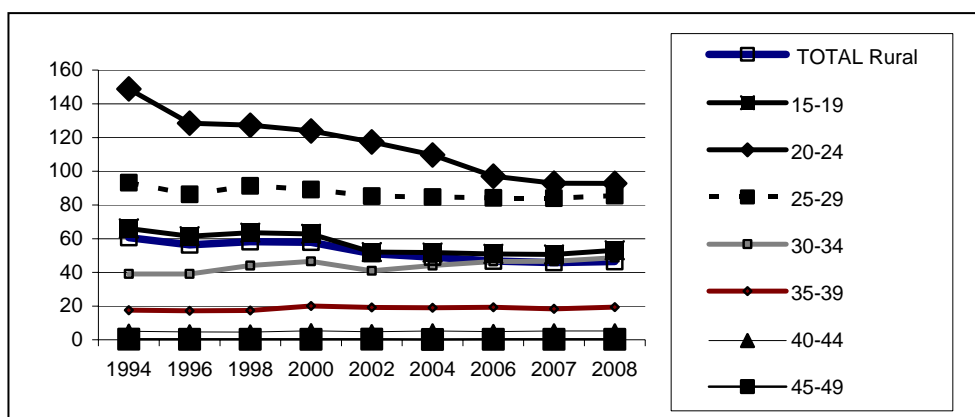
Aceste valori cu mult inferioare pragului de înlocuire a populației⁵ se regăsesc și în rândul populației rurale (graficul 4), în cazul căreia, deși se înregistrează valori superioare celor consemnate în urban, putem vorbi despre un adevărat recul în ceea ce privește numărul mediu de copii pe care îi aduce pe lume o femeie în decursul vieții. Coroborând datele privind prăbușirea la jumătate a fertilității în rural cu cele ce indică reducerea cu 2,5‰ a ratei natalității consemnată pentru persoanele domiciliat la sate, ajungem la concluzia că mediul rural a încetat să mai reprezinte un motor

---

⁵ Calculat la valoarea de 2,1 copii/femeie.

al creșterii populației odată cu instaurarea sporului natural negativ și a unor rate de fertilitate inferioare pragului de înlocuire. În aceste condiții, contribuția pe care ruralul o aduce la evoluția demografică a României este una negativă, cu perspective de evoluție extrem de sumbre, în condițiile în care o eventuală creștere a ratei de fertilitate nu va determina și creșterea efectivului populației din cauza structurii demografice îmbătrânite.

Graficul 4. Rata fertilității în rural pe categorii de vârstă

Sursă: Prelucrare după INS, *Situația demografică a României*, 2009.

Vârsta medie la prima căsătorie în rândul populației rurale a crescut de la 21 de ani pentru femei, respectiv 25 de ani pentru bărbați (în 1990) la 26 de ani pentru femei și 30 de ani pentru bărbați (în 2007). Această modificare a venit odată cu schimbarea stilurilor de viață ale populației pe fondul trecerii de la comunism la piața liberă. Corelativ cu creșterea vârstei la prima căsătorie, a scăzut durata medie a căsătoriei și a crescut rata divorțialității. Cu toate acestea, vârsta mamei la prima naștere s-a păstrat la valori constante, ceea ce indică o creștere semnificativă a nașterilor în afara căsătoriei.

Valorile ratelor de nupțialitate și divorțialitate (tabelul 14) în mediul rural arată că numărul căsătoriilor la 1000 de locuitori a crescut în intervalul 1990-2007. Explicația acestui fapt nu stă în reducerea numărului

celibatarilor, ci în creșterea numărului de recăsătoriri rezultate în urma divorțurilor. De altfel, rata divorțialității a cunoscut, și în rural, o creștere constantă, ajungând în anul 2007 la valori cu peste 33% mai mari decât cele înregistrate în 1990.

Tabelul 14. Rata nupțialității și rata divorțialității în mediul rural

	Anul 1990	Anul 1995	Anul 2000	Anul 2005	Anul 2006	Anul 2007
	Căsătorii/divorțuri la 1000 de locuitori					
Rata nupțialității	7,5	6,8	5,5	5	5,2	8,8
Rata divorțialității	0,67	0,86	0,8	0,97	0,96	1,06

Sursă: INS, baza de date Tempo (www.insse.ro/shop).

Migrația externă din rural este greu cuantificabilă. Datele statistice oficiale oferă informații doar în ceea ce privește emigrația înregistrată, însă amploarea fenomenului depășește cu mult datele oficiale. Aceasta, prin prisma faptului că, până la aderarea României la Uniunea Europeană, cea mai mare parte a migrației externe se desfășura fraudulos, iar după 1 ianuarie 2007, circulația românilor în spațiul comunitar a devenit liberă. Datele de sondaj (Sandu, 2006) indică în rândul populației rurale o intensă migrație temporară pentru muncă în țări precum Spania, Italia, Germania, Marea Britanie, Ungaria. Migranții sunt în general persoane tinere și relativ tinere, cu educație de nivel mediu și cu pregătire profesională, care au părăsit România în mare parte pe baza rețelelor sociale (Sandu, 2006).

Studii anterioare (Sandu, 2006) identifică faptul că, deși în primii ani de după 1990 migrau în special locuitorii domiciliați în urban, după 2000 s-a produs o egalizare a acestor fluxuri (tabelul 15), constatându-se totodată o scădere a vârstei medii a emigrantului (tabelul 16). Aceste două tendințe evolutive în ceea ce privește profilul emigranților se explică prin fazele migrației externe în România după 1990 (Sandu, 2006). În acest sens, primii ani de după revoluție au reprezentat o perioadă de tatonare caracterizată de plecări definitive în Occident, reduse însă din punct de vedere numeric. O adevărată „explozie” în migrația externă s-a înregistrat începând cu anii

2000-2001, când s-a produs o „masificare a migrației”, care a dus și la un număr mare de plecări pentru muncă în afara granițelor în rândul populației rurale (Sandu, 2006).

Tabelul 15. Migrația pentru muncă, 1990-2006

	1990-1995	1996-2001	2002-2006	Total
Rural	41%	48%	49%	48%
Urban	59%	52%	51%	52%

Sursă: Sandu, 2006, *Locuirea temporară în străinătate*.

Tabelul 16. Plecați la muncă în străinătate pe medii rezidențiale, categorii de vârstă și etape

Mediu de rezidență	Categorie de vârstă	1990-1995	1996-2001	2002-2006	Total
Rural	15-29	5%	12%	26%	21%
	30-54	31%	33%	23%	26%
	55-64	5%	3%	-	1%
Urban	15-29	-	12%	22%	18%
	30-54	49%	39%	27%	32%
	55-64	10%	1%	2%	3%

Sursă: Sandu, 2006, *Locuirea temporară în străinătate*.

Migrația internă prin schimbarea mediului de reședință a prezentat pentru toată perioada de după 1990 o deplasare preponderent pe ruta urban-rural. Ratele de schimbare de domiciliu au fost, în ultimii ani, cu aproximativ 4‰ mai mari pentru migrația dinspre orașe spre comune decât relația inversă (tabelul 17). Dacă în primii ani de după 1990 fluxul migratoriu urban-rural a fost explicat prin dezindustrializarea orașelor ce avut efecte sociale grave (creșterea șomajului și sărăciei), în ultimii ani, acest trend în mișcarea populației se explică prin dezvoltarea zonelor rezidențiale din apropierea localităților urbane, care permite un standard de viață ridicat, devenind astfel tentante pentru locuire.

Tabelul 17. Rata migrației interne

	Rate la 1000 locuitori					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Total	14,7	15,3	17,1	12,6	15,5	17,4
Din rural în urban	6,2	6,6	6,6	5,1	6,3	6,8
Din urban în urban	7,2	7,8	8,1	6,5	8,5	8,1
Din rural în rural	6,8	6,3	7,9	5,6	6,6	8,3
Din urban în rural	9,5	9,8	12,0	8,3	9,7	12,2

Sursă: INS, *Anuarul statistic 2008*.

3.3. Concluzii privind evoluția demografică a mediului rural

Populația rurală trece, din punct de vedere al caracteristicilor demografice, printr-o etapă de redefinire, începută după 1990, odată cu declinul înregistrat de principalii indicatori demografici. Evoluțiile înregistrate în acest sens sunt expresia tranziției demografice ce se manifestă în societatea românească. Între 1990 și 2010, populația rurală înregistrată în statistici s-a redus cu peste 1,2 milioane de persoane, până la 9,6 milioane de locuitori (INS, 2010), în special ca urmare a reducerii efectivelor generațiilor tinere, născute în ultimele două decenii, și a migrației externe, ce s-a intensificat în special după anul 2000.

La nivelul structurii pe vârste a populației, s-a înregistrat o creștere constantă a categoriei corespunzătoare persoanelor vârstnice. De altfel, una dintre caracteristicile majore ale populației rurale din România face referire la ponderea ridicată a populației vârstnice în totalul efectivului, conturată pe fondul consemnării unor cohorte tinere din ce în ce mai puțin numeroase.

Conform datelor statistice (INS, *Anuarul statistic 2010*), în ultimele două decenii, numărul de nașteri la 1000 de locuitori din mediul rural s-a redus cu peste 2,5‰, în timp ce numărul deceselor a crescut cu 1‰. Comparativ cu evoluția acestor rate în mediul urban, se constată o tendință

spre egalizarea valorilor ratei natalității în cele două medii, manifestată în special ca urmare a reducerii ratei natalității în rural.

Valorile ratei totale a fertilității (RTF) s-au prăbușit în primii ani de după 1990, pentru a se stabiliza după anul 2000 în jurul valorii medii de 1,3 (Ghețău, 2007). Scăderea RTF în rural nu a atins valorile înregistrate în cazul mediului urban, însă prăbușirea a fost mult mai puternică, în condițiile în care, până în 1990, natalitatea în mediul rural era foarte ridicată. La începutul anilor '90, RTF înregistra în rândul populației rurale valoarea 3, pentru ca ulterior să se prăbușească până la 1,5 copii/femeie. Modelul fertilității tardive a prins contur din ce în ce mai pronunțat și în mediul rural, generalizându-se în același timp și modelul familiei cu un singur copil, în special în rândul cuplurilor tinere (INS, 2009).

La nivel micro, putem identifica o serie de elemente în evoluția populației rurale (fertilitatea, structura pe vârste și mișcarea migratorie) și a condițiilor de viață în rural (activitatea economică, infrastructura, utilitățile și calitatea serviciilor publice) ce conduc spre afirmarea tezei unor evoluții inegale între localitățile rurale. Zonele ce se dezvoltă ca centre economice, rezidențiale sau turistice, aflate în apropierea marilor orașe și a căilor de acces prezintă o evoluție sociodemografică pozitivă. Depopularea, ca rezultat global al evoluției demografice negative, tinde să devină o caracteristică a comunităților rurale izolate.

Capitolul 4

DIMENSIUNEA ECONOMICĂ A MEDIULUI RURAL

4.1. Cadrul general

Activitatea economică în cele mai multe dintre localitățile rurale este axată în jurul practicilor agricole. Doar în cazul localităților dezvoltate, aflate în zona de extindere a orașelor importante pot fi identificate activități economice nonagricole sistematice. În lipsa unor activități antreprenoriale viabile, care să antreneze comunitatea și să ofere oportunități lucrative pentru locuitori, cele mai multe dintre localitățile rurale nu reușesc să depășească stadiul de subdezvoltare în care se află.

4.2. Sectorul agricol

Din cele peste 14,7 milioane de hectare de teren agricol existent în România, 63% reprezintă teren arabil și 22% constituie suprafața ocupată cu pășuni (INS, 2010). Cea mai mare parte a acestor suprafețe este deținută de persoane fizice, agenții economici deținând în proprietate mai puțin de 9% din total (Banca Mondială, 2005).

Declinul sectorului agricol românesc s-a instaurat rapid după destructurarea sistemului agriculturii socialiste, când, în lipsa unor strategii coerente de susținere și încurajare a agenților economici din domeniu, valoarea producției agricole a scăzut drastic, suprafețele cultivate au consemnat reduceri de la an la an, iar necesarul de produse agroalimentare a ajuns să fie asigurat prin import. În aceste condiții, exploatațiile țărănești tradiționale, care dețin cea mai mare parte a suprafeței terenurilor, nu au

putut suplini locul lăsat liber de către fostele cooperative agricole și ferme de stat.

În ultimele două decenii, suprafața agricolă cultivată a scăzut cu peste 25%, pe fondul reducerii treptate a interesului micilor proprietari de a-și mai lucra terenurile. Pe tipuri de culturi (tabelul 18), între 1990 și 2009, suprafețele cultivate cu cereale și cartofi s-au redus cu aproximativ 10%, în timp ce suprafețele cultivate cu furaje au înregistrat o reducere de aproape 60%, iar cele ale livezilor au scăzut cu peste 35%. În același timp, la nivelul anului 2009, terenul arabil lăsat nelucrat, conform statisticilor oficiale, reprezenta 11% din suprafețele cultivate, o cifră ce nu oferă totuși o imagine validă asupra acestei realități, în condițiile în care o mare parte a terenurilor cultivate în cadrul exploatațiilor țărănești nu beneficiază de lucrările minime necesare.

Tabelul 18. Suprafața cultivată (hectare)

	1990	1995	2000	2005	2009
Total	9402113	9224616	8499830	8467892	7884101
din care:					
Cereale	5704019	6444844	5655182	5865671	5282445
Plante uleioase	654723	806812	1067421	1205523	1253810
Cartofi	289614	244314	282682	284906	255244
Legume	216009	213819	234019	266735	267130
Furaje verzi	1962081	1202276	1083296	820377	826301
Livezi pe rod	230795	225806	206871	199968	145292
Suprafața serelor	1843	1655	1053	1127	306
Teren arabil în repaus	26342	114263	865956	517432	904832

Sursă: INS, baza de date Tempo (www.insse.ro/shop).

După reîmproprierea demarată prin adoptarea Legii nr. 18 din 1991 și în lipsa unor politici coerente care să încurajeze formele asociaționiste de exploatare a terenurilor, suprafața medie a exploatației agricole ajunsă să fie de doar 2,2 ha (INS, 2010), valoare insuficientă pentru asigurarea rentabilității fermelor țărănești. Totodată, desființarea fermelor de stat a însemnat distrugerea industriei agroalimentare, ceea ce a

transformat România într-o țară importatoare de produse agroalimentare, rămânând un exportator important doar pentru cereale și animale vii (tabelul 19).

Tabelul 19. Balanța comercială cu produse agricole și alimentare a României pentru anul 2009 (sumele reprezintă milioane RON)

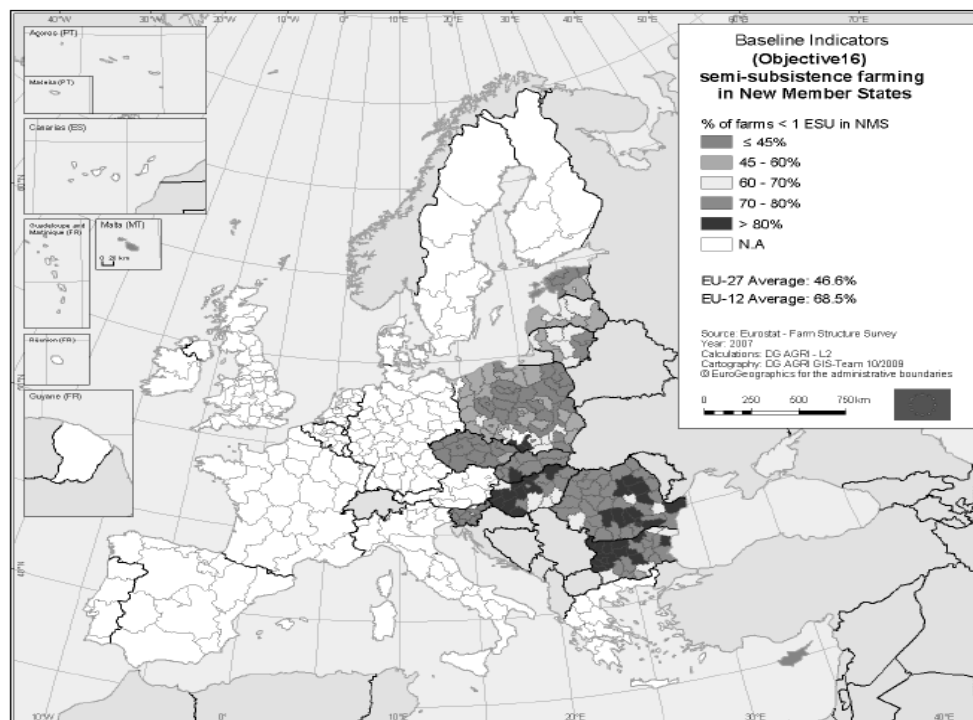
	Exporturi	Importuri
Animale vii	734	495
Carne	315	2720
Lactate, ouă și alte produse de origine animală	252	918
Fructe	165	745
Cereale	2673	1060
Preparate din carne și pește	158	252

Sursă: INS, *Anuarul statistic 2010*.

Productivitatea scăzută a activităților agricole este dată de numărul foarte mare de exploatații cu suprafețe reduse, de utilizarea la scară restrânsă a tehnologiilor moderne și, nu în ultimul rând, de supraocuparea în agricultură a populației rurale. În acest fel, cea mai mare parte a satelor, care continuă să fie condiționate semnificativ de specificul activităților agricole de subzistență sau semisubzistență desfășurate de populație, se situează în stadii diferite de subdezvoltare economică, ceea ce reprezintă punctul critic al spațiului rural românesc.

Agricultura de subzistență și cea de semisubzistență sunt definite cel mai adesea ca reprezentând activități de exploatare a terenului de către țăran pe suprafețe restrânse, cu mijloace de cele mai multe ori rudimentare, în folosul consumului gospodăriei proprii. Literatura economică din domeniu face referire la trei criterii semnificative pentru definirea agriculturii de subzistență: suprafața exploatației agricole, producția obținută și măsura în care produsele sunt valorificate pe piață (Giurcă, 2008, p. 216).

Figura 4. Ponderea fermelor de subzistență și semisubzistență în noile state membre UE

Sursă: EC, *Rural Development in European Union*, 2009.

Conform analizelor Băncii Mondiale, pentru familiile de agricultori, ponderea autoconsumului a depășit constant valoarea de 50% din totalul veniturilor familiale pentru perioada 1993-2003 (Banca Mondială, 2005), pentru ca în ultimii ani să coboare sub pragul de 45% (INS, *Anuarul statistic al României*, 2010). Aceste date ilustrează caracterul autarhic al micii exploatații agricole ce caracterizează ruralul românesc de după 1989. Cauzele acestei stări trebuie căutate în nivelul situației socioeconomice a populației rurale și al oportunităților pe care piața muncii le oferă acestei categorii ocupaționale. Condiționările de viață deficitare ce caracterizează în mod deosebit sectorul populației rurale ocupate în agricultură plasează România pe unul dintre ultimele locuri în studiile internaționale privind

calitatea vieții (Mărginean, 2006; Alber et al., 2003; Anderson et al., 2009). Sărăcia, ca stare structurală a ruralului tradițional românesc, constituie o problemă pe care 20 de ani de tranziție nu au reușit să o rezolve.

Evaluările evoluției ratei sărăciei absolute evidențiază caracterul puternic de determinare dintre valorile acesteia și evoluția macroeconomică a României. După anul 2000, când economia a intrat într-o perioadă de creștere, valorile acestei rate au înregistrat scăderi constante. Valorile ratei sărăciei absolute consemnate pentru mediul rural se păstrează la niveluri superioare celor din urban, ceea ce face din mediul de rezidență un indicator clar semnificativ pentru sărăcie (Banca Mondială, 2007). În anul 2000, aproape jumătate din populația rurală trăia sub pragul sărăciei absolute, acest procent reducându-se în numai 6 ani cu peste 50%, în strânsă legătură cu dinamica structurii de venituri și cheltuieli a populației.

În contextul schimbărilor sociale înregistrate în societatea românească în ultimele două decenii, sectorul agricol parcurge o etapă sinuoasă de redefinire. În acest sens, imaginea pe care o prezintă, la nivel macro, este una a contrastelor, în care formele tradiționale de organizare a muncii predomină, chiar dacă presiunea de reorganizare și eficientizare a sistemului este din ce în ce mai mare. Destrukturarea sistemului agricol dezvoltat în perioada comunistă, realizată prin desființarea cooperativelor agricole și a fermelor de stat, a produs atomicizarea agriculturii românești, care a avut consecințe dezastruoase asupra productivității și competitivității acesteia. În contextul menținerii predominanței micilor exploatații țărănești axate pe autoconsum, revigorarea sectorului agricol pare irealizabilă. Din acest punct de vedere, starea sectorului agricol, la 20 de ani de la reorganizarea acestuia, poate fi caracterizată prin colaps. România importă o mare parte a produselor agroalimentare necesare pieței interne, în condițiile în care potențialul său agricol rămâne nevalorificat.

Cel mai mare obstacol ce trebuie depășit pentru rentabilizarea sectorului agricol românesc ține de rezolvarea problemei ce privește fragmentarea excesivă a exploatațiilor, fapt care nu permite realizarea unei agriculturi performante. Comasarea terenurilor, încurajarea asocierii între micii producători în vederea creșterii nivelului producției și orientarea producției către piață reprezintă direcții de urmat pentru perioada care vine.

4.3. Sectorul neagricol

Sectorul neagricol se reduce, în cele mai multe dintre cazuri, la mici activități comerciale sau de producție și la activitățile autorităților locale și ale instituțiilor aflate în subordine. Forma de activitate economică neagricolă cea mai des întâlnită la nivelul comunităților rurale este reprezentată de micile magazine sătești care aprovizionează populația cu produse de folosință curentă. Doar în cazul localităților rurale importante, care au prezentat interes de investiții pentru facilitățile de producție relocate din orașe sau pentru investițiile de tip *green-field*, putem vorbi despre activități economice intense. Însă aceste cazuri sunt destul de izolate și, de cele mai multe ori, aceste localități nu se mai înscriu în portretul clasic al localităților rurale, apropiindu-se foarte multe de cel al orașelor. De altfel, localitățile rurale dezvoltate sunt conectate economic și social orașului în jurul căruia gravitează mult mai intens decât se întâmplă în cazul localităților rurale tradiționale.

Conexiunile cu orașul sub forma căilor de comunicații și infrastructurii locale reprezintă principalii doi factori luați în calcul de către investitori în momentul în care decid să dezvolte activități economice în localitățile rurale. Cum, pe aceste două caracteristici, sunt privilegiate localitățile aflate în proximitatea orașelor, care ajung să concentreze mare parte din investițiile directe realizate în zonele rurale, cele mai multe dintre comune nu reușesc să dezvolte activități economice noi, rămânând eminentemente localități agricole.

Cheia dezvoltării activităților economice neagricole stă în creșterea atractivității economice a localităților pentru investitori, ceea ce nu se poate realiza însă fără o implicare susținută a autorităților locale în dezvoltarea infrastructurii și în valorificarea avantajelor competitive pe care fiecare localitate le are. Astfel, factorul administrație locală este de maximă importanță în generarea dezvoltării sau, după caz, este răspunzător de perpetuarea stării de subdezvoltare. De cele mai multe ori însă, zona de intervenție a primăriilor și consiliilor locale este restrânsă de imposibilitatea de a găsi finanțare pentru proiectele importante de infrastructură. Alocarea sumelor de la bugetul central sau sumele strânse la bugetul local din taxe și impozite sunt, de cele mai multe ori, direct proporționale cu nivelul de

dezvoltare atins de localitate, ceea ce face ca acele comune privilegiate, în care se înregistrează activități economice intense, să dețină resurse suficiente pentru a investi în infrastructură, în timp ce marea parte a localităților să fie private de această posibilitate. În acest mod, apare fenomenul de concentrare a investițiilor în zonele periurbane și de menținere a subdezvoltării celor mai multe dintre celelalte localități rurale.

La nivel deductiv, putem identifica o serie de domenii de activitate care pot constitui piloni ai dezvoltării rurale pe baza creșterii importanței activităților economice neagricole. Doi dintre aceștia merită o discuție specială: relocarea facilităților de producție din orașe și dezvoltarea activităților turistice din localitățile rurale cu potențial.

În țările dezvoltate din vestul Europei, cea mai mare parte a facilităților de producție care absorb cei mai mulți dintre salariați se află amplasate în afara orașelor, localitățile limitrofe fiind mai atractive prin prisma costurilor de producție mai reduse. În România ultimilor ani, s-a constatat o racordare la această tendință, odată cu dezvoltarea parcurilor industriale situate în proximitatea orașelor. Exemplele cel mai des întâlnite în acest sens sunt cele ale centrelor logistice dezvoltate în apropiere de București, în special la ieșirile pe autostrada A1 sau pe DN 1, cele ale facilităților de producție dezvoltate în apropierea municipiului Cluj-Napoca, în localitățile Jucu și Florești, sau cele ale unităților dezvoltate în zona metropolitană a municipiului Ploiești. Localitățile care au beneficiat de aceste investiții au avut în comun o serie de elemente ce au contat substanțial în alegerea lor ca destinații pentru investiții. Între acestea, cele mai importante au fost situarea acestora în apropierea unor orașe mari cu activități economice intense și existența unei rețele de infrastructură rutieră suficient de dezvoltată pentru a susține activitățile economice întreprinse de aceste firme. Practic, în ultimii ani, în apropierea tuturor orașelor importante din țară au fost dezvoltate facilități ale unor firme noi sau ale unor firme relocate din zonele urbane. Dezvoltarea zonelor periurbane pare a avea ca pilon central, alături de dimensiunea rezidențială care a dus la creșterea imigrației interne în aceste zone, și această tendință de transformare a comunelor limitrofe orașelor importante în zone cu activitate economică intensă. Astfel, localitățile în cauză ajung să-și schimbe profilul, integrându-se puternic în circuitul economic al țării.

În ultimii ani, odată cu dezvoltarea agroturismului, a apărut o nouă oportunitate de dezvoltare pentru localitățile privilegiate din punct de vedere natural, însă, pe de-o parte, acest factor particular este insuficient pentru a transforma radical profilul economic al acestor așezări, iar pe de altă parte, doar o mică parte dintre localitățile cu potențial în acest sens au reușit să se afirme ca zone de interes turistic. Evident, dezvoltarea localităților rurale pe fundamentul activităților turistice reprezintă o cale viabilă pentru unele dintre localități, însă, pentru cea mai mare parte a comunelor din România, această soluție nu reprezintă una de succes. Suntem încă destul de departe de momentul în care putem identifica în mod cert un număr substanțial de comune care s-au dezvoltat prin extinderea activităților turistice din zonă.

În concluzie, pentru localitățile mari, dezvoltate, conectate direct cu orașele mari din proximitate, problema profilului economic dominant agricol pare a fi rezolvată, acestea mergând spre un model de dezvoltare urbană, bazată pe activități situate predominant în sectoarele secundar și terțiar. În schimb, marea masă a localităților rurale și în special cele din zona de câmpie, care sunt situate la distanțe medii și mari față de orașe, păstrează un pronunțat profil agricol.

4.4. Ocuparea populației rurale

4.4.1. Context

Din punct de vedere al statutului profesional al populației rurale ocupate, evoluția de după 1990 a ruralului este marcată de reducerea semnificativă a numărului salariaților (numai între anii 1996 și 2008, acesta scăzând cu aproape 25% din efectiv), cauzată de tranziția economică postdecembristă, care a avut ca efect major și reducerea dramatică a activității din industrie. Din totalul celor 4 milioane de persoane ocupate înregistrate în mediul rural la începutul anului 2008, doar 1,56 milioane reprezentau salariați, comparativ cu 4,6 milioane în urban. În același timp, numărul persoanelor din mediul rural ocupate în agricultură este cu peste 80% mai mare decât cel al salariaților din celelalte sectoare economice (INS, *Anuarul statistic 2010*).

Evoluția principalilor indicatori ai ocupării în rural (tabelul 20) arată o scădere substanțială, de aproape 255 de mii, a segmentelor populației active și populației ocupate, înregistrată cu precădere ca urmare a creșterii numărului de pensionari.

Tabelul 20. Evoluția principalilor indicatori privind ocuparea populației rurale

	Anul 1997	Anul 1999	Anul 2001	Anul 2003	Anul 2005	Anul 2007	Anul 2009
Populația activă	5939	5911	5872	4764	4490	4500	4449
Populația ocupată	5735	5713	5708	4561	4258	4281	4211
Șomeri BIM	204	198	164	203	232	219	238
Populația inactivă	4356	4345	4374	5419	5296	5188	5239
Rata de activitate (15-64 ani)	77,1	76,2	75,6	66	65,3	65,1	64,6
Rata de ocupare (15-64 ani)	74	73,2	73,1	62,9	61,6	61,5	60,7
Rata șomajului BIM	3,4	3,4	2,8	4,3	5,2	4,9	5,4

Sursă: INS, baza de date Tempo (www.insse.ro/shop).

Sub aspectul indicatorilor structurali, mediul rural românesc este caracterizat de ponderea foarte ridicată a ocupării agricole a populației. Chiar dacă, în ultimii ani, această categorie ocupațională a înregistrat un trend descendent, prin ponderea de aproximativ 60% din efectivul total, constituie încă sectorul de ocupare principal pentru populația rurală (INS, *Anuarul statistic 2010*). În categoriile *lucrător pe cont propriu* și *lucrător familial neremunerat*, statistica oficială furnizată de INS înregistrează peste 2,7 milioane de persoane, din care în agricultură activează peste 2,3 milioane de persoane (tabelul 21). Aceste categorii ocupaționale reunesc, în fapt, pătura cea mai săracă a populației rurale – persoanele ocupate în agricultură de subzistență. Doar o mică parte din cele 2,3 milioane de persoane ce lucrează în agricultură au statut de salariat și o mult mai mică parte dintre acestea dețin o fermă care să le asigure venituri constante.

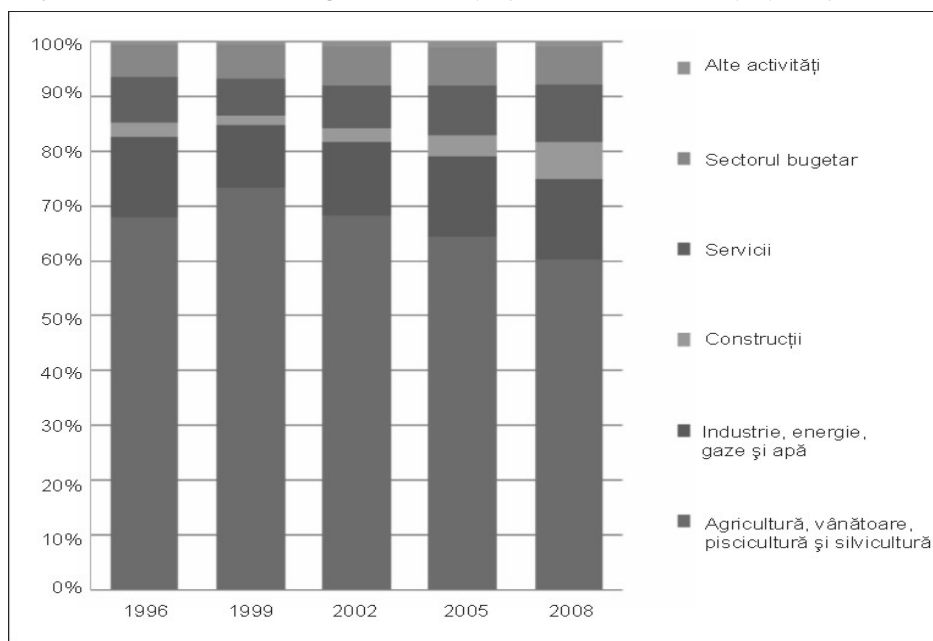
**Tabelul 21. Populația rurală ocupată
după status profesional**

	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009
Salariat	1901700	1620841	1475791	1489650	1468074	1537272	1604133
Patron	21765	19237	27284	23360	32971	30778	31516
Lucrător pe cont propriu	1982000	2125306	2241258	1720413	1552931	1584517	1515336
Lucrător familial neremunerat	1782677	1914693	1936514	1312262	1197660	1124812	1057126
Membru al unei societăți agricole sau al unei cooperății	46484	33025	27478	15226	6480	3404	3220

Sursă: INS, baza de date Tempo (www.insse.ro/shop).

Evoluția categoriilor ocupaționale în rândul populației rurale subliniază (graficul 5) creșterea ușoară a ocupării în industrie după 1999 și a ocupării în servicii și construcții înregistrată în special după anul 2005. Cu toate acestea, modificările structurii ocupaționale în rândul populației rurale s-au produs mai degrabă prin reducerea constantă a numărului persoanelor ocupate în agricultură, și nu în măsură așa de mare prin creșterea ocupării în celelalte sectoare de activitate. Pentru perioada următoare, se prefigurează continuarea tendinței descrescătoare în ceea ce privește efectivul populației ce activează în sectorul agricol, dar și o ușoară creștere a ponderii ocupării în celelalte sectoare de activitate, în condițiile creșterii accesului pe piața muncii al populației rurale.

Graful 5. Ponderea categoriilor ocupaționale în rândul populației rurale

Sursă: INS-AMIGO, baza de date Tempo (www.insse.ro/shop).

4.4.2. Ocuparea agricolă și agricultura de subzistență

În contextul restructurării economiei, agricultura a devenit, după 1990, principala sursă de venit pentru un segment important al populației rurale, jucând rolul de plasă de siguranță pentru persoanele disponibilizate sau aflate în imposibilitatea de a-și găsi un loc de muncă. Astfel, practicarea agriculturii de subzistență sau de semisubzistență (Alexandri și Luca, 2008; Guica, 2008) a devenit o caracteristică definitorie pentru ruralul românesc.

Regiunile care înregistrează numărul cel mai mare de persoane ocupate în agricultură (Sud Muntenia și Nord-Est) au consemnat și cele mai mari reduceri ale acestei categorii ocupaționale în intervalul 1992-2008 (peste 180 000 de cazuri). Aceste scăderi înregistrate în special după anul 2000 se explică prin deceniul de creștere economică pe care l-a înregistrat România după 1999, când, pe baza creșterii volumului investițiilor străine,

s-a concretizat crearea unui număr mare de locuri de muncă, la care a avut acces și o parte a populației active în agricultură.

Regiunile în care ponderea populației ocupate în agricultură în totalul populației ocupate are valorile cele mai ridicate continuă să fie Regiunea Nord-Est, Sud-Vest Oltenia și Sud Muntenia (tabelul 22). Aceste zone reunesc atât județele cu pondere foarte ridicată a populației rurale, cât și regiunile cele mai sărace, acești doi factori explicând, în mare măsură, ponderile de 40-50% de populație ocupată în agricultură înregistrate după revoluție în aceste zone.

Tabelul 22. Evoluția procentului populației ocupate în agricultură pe regiuni

Regiunea	Anul 1992	Anul 1995	Anul 2000	Anul 2005	Anul 2008
Total România	32%	34%	41%	31%	27%
Regiunea Nord-Vest	37%	38%	45%	35%	30%
Regiunea Centru	26%	29%	33%	26%	23%
Regiunea Nord-Est	42%	43%	51%	42%	39%
Regiunea Sud-Est	36%	37%	44%	35%	31%
Regiunea București-Ilfov	4%	5%	6%	4%	3%
Regiunea Sud Muntenia	38%	39%	48%	39%	35%
Regiunea Sud-Vest Oltenia	42%	43%	51%	42%	38%
Regiunea Vest	30%	30%	35%	26%	23%

Sursă: INS, baza de date Tempo (www.insse.ro/shop).

Din punct de vedere al ocupării, mediul rural de după 1990 a fost caracterizat de creșterea numărului persoanelor ocupate în agricultură (până în 2000), de reducerea numărului salariaților și de numărul mare de persoane înregistrate ca aparținând categoriilor lucrător pe cont propriu și lucrător familial neremunerat. Scăderea economică înregistrată de România în intervalele 1990-1992 și 1996-1999 a făcut ca numărul persoanelor ocupate în agricultură să crească pe fondul practicării agriculturii de subzistență ca strategie de viață adoptată de categoriile cele mai sărace ale

populației rurale. Cele mai multe persoane care activează în agricultură fac acest lucru pe baza unui statut pe care-l putem considera incert, dat de faptul că nu pot fi încadrate în categoria fermierilor (așa cum se întâmplă în cazul țărilor vest-europene) și nici în cea a micilor întreprinzători.

4.4.3. Ocuparea în sectorul neagricol

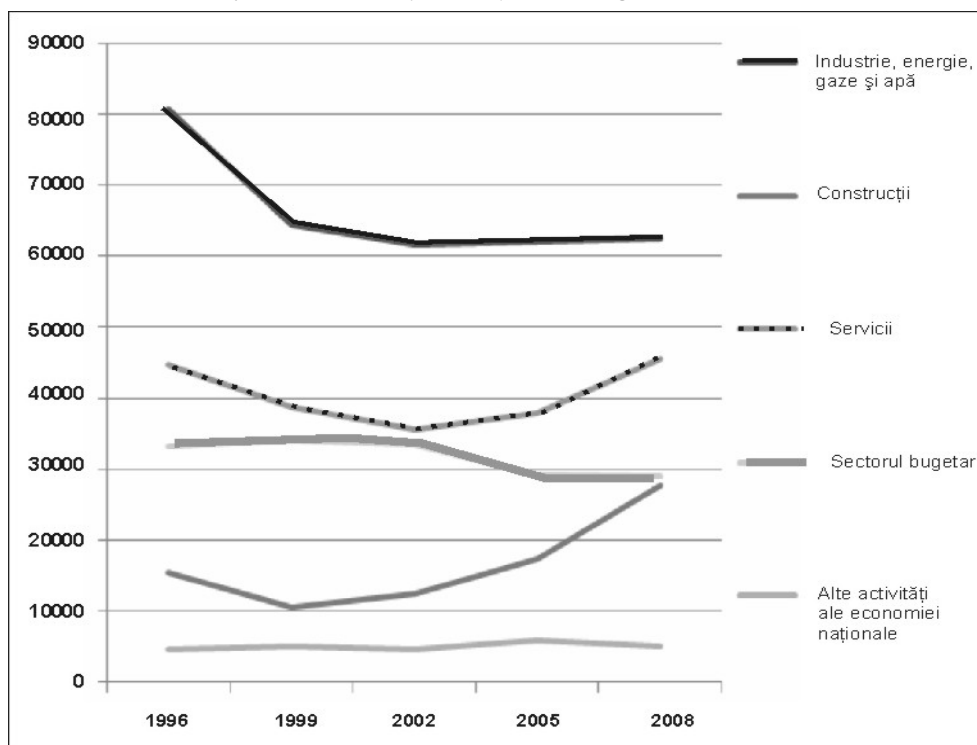
Ocuparea neagricolă a populației rurale a înregistrat un puternic regres după 1990, pe fondul restructurării economiei socialiste. Până în 1990, o mare parte a populației rurale activa în zonele urbane, în industrie, construcții sau comerț, locurile de muncă din localitățile rurale fiind, și în acea perioadă, plasate predominant în sfera activităților agricole.

Navetismul sat-oraș, fenomen emblematic pentru perioada socialistă, s-a diminuat semnificativ în ultimele două decenii, în timp ce locurile de muncă neagricole sunt reprezentate, pentru cele mai multe dintre localitățile rurale, de posturile din administrația locală, învățământ și asistență medicală, la care se adaugă cele din comerț.

Lipsa de oportunități pe plan local, infrastructura deficitară și, nu în ultimul rând, nivelul de pregătire profesională și sărăcia au reprezentat, pentru perioada de după 1990, principalele bariere cu care s-au confruntat locuitorii din mediul rural aflați în căutarea unui loc de muncă în sfere economice nonagricole. Cercetări anterioare au evidențiat faptul că, în valori absolute, populația din mediul rural ocupată în activități neagricole la începutul secolului XXI se situa la valori apropiate celor înregistrate în anii '30 și la aproximativ jumătate din valorile înregistrate în anii '70 (Bleahu, 2004).

În anul 2008, populația rurală ce activa în sectorul nonagricol înregistra 1,69 milioane de persoane, din care 624 de mii de persoane lucrau în *industrie, energie, apă și gaze*, 277 de mii de persoane lucrau în *construcții*, 455 de mii în *servicii* și 290 de mii în *sectorul bugetar*. În decursul ultimilor 14 ani, cea mai puternică scădere a înregistrat-o populația ocupată în industrie (180 de mii de persoane), în timp ce sectorul construcțiilor a înregistrat o creștere ușoară (120 de mii de persoane). În sectorul bugetar s-au înregistrat fluctuații ușoare, în timp ce în sectorul serviciilor s-au consemnat variații importante (graficul 6).

Graficul 6. Evoluția ocupării neagricole în rural

Sursă: INS, baza de date Tempo (www.insse.ro/shop).

4.5. Modalități de dezvoltare economică a ruralului românesc

Dezvoltarea economică a satelor nu se poate produce fără dezvoltarea întregii societăți. Comunitățile rurale nu mai prezintă de mult autonomie și caracter autarhic, aceasta chiar dacă, din punct de vedere al practicilor economice, multe dintre ele nu se diferențiază foarte mult de realitatea societăților tradiționale. Localitățile rurale sunt parte a unor rețele teritoriale cu substrat economic și social, fiind influențate radical de caracteristicile acestor structuri. Astfel, subdezvoltarea satelor apare în condițiile în care structura regională în care acestea sunt prinse este la

rândul său subdezvoltată, iar dezvoltarea acesteia va genera în cele din urmă și dezvoltarea satelor. Dimensiunea regională a dezvoltării apare astfel ca o caracteristică principală a procesului de transformare a mediului rural. Spre exemplu, posibilitățile de dezvoltare ale localităților rurale izolate, situate la mare distanță de orașe semnificative sunt net inferioare celor pe care le înregistrează comunele mari din jurul orașelor reședință de județ. În acest context, criteriul geografic se reliefează ca reprezentând un factor major al dezvoltării. În lipsa întrunirii unui minim de condiții geografice favorizante pentru dezvoltarea economică a localităților, e greu de crezut că putem vorbi despre dezvoltare rurală.

Integrarea comunităților rurale în viața social-economică, realizată imperfect și incomplet, a permis să coexiste piața în formă capitalistă și practicile de muncă tradiționale. Astfel, punctul critic pe care ruralul românesc trebuie să-l depășească ține de necesitatea de a se realiza acea ruptură definitivă față de tradiția practicilor economice specifice începutului de secol al XX-lea și construirea unor modele evolutive în care sectorul agricol să nu mai reprezinte domeniul principal de activitate. Semne în acest sens există, însă procesul este unul de durată și implică depășirea unor bariere ce țin de resursele economice disponibile și de renunțarea la o serie de practici adânc înrădăcinate în mentalitatea țaranului român privit în termenii lui Weber ca tip ideal.

Principalele pârghii prin care poate fi atins acest deziderat al dezvoltării zonelor rurale cad pe umerii a două categorii de actori principali: *autorități locale* și *antreprenori*. Rolul autorităților ține în special de dezvoltarea infrastructurii rurale, care să ducă la creșterea atractivității investiționale în localitățile respective, pe când funcția antreprenorilor este una de management eficient prin care activitățile economice demarate să se dovedească viabile.

În condițiile în care accesul la resurse publice este limitat de perioada economică dificilă pe care o traversăm și în condițiile în care cele mai multe dintre bugetele autorităților locale sunt limitate, accesarea de fonduri europene pentru dezvoltare rurală reprezintă una dintre puținele soluții pe care autoritățile locale se pot sprijini în demersurile de îmbunătățire a infrastructurii.

Ministerului Agriculturii, Pădurilor și Dezvoltării Rurale (MAPDR) constituie instituții care administrează fondurile europene alocate României pentru dezvoltare rurală în cadrul **Programului național de dezvoltare rurală 2007-2013 (PNDR)**.

Documentul program al PNDR⁶ enumeră patru obiective principale de dezvoltare a ruralului, precum și măsurile proiectate pentru atingerea acestora în următorii ani, oferind astfel un cadru general pentru măsurile de politică publică în domeniu:

1. **Creșterea competitivității sectorului agroalimentar și forestier:** formare profesională și consultanță, modernizarea exploatațiilor agricole, sprijinirea fermelor agricole de semisubzistență, creșterea valorii adăugate a produselor, înființarea grupurilor de producători etc.;
2. **Îmbunătățirea mediului și spațiului rural:** sprijin pentru zonele defavorizate, plăți pentru agromediu, plăți în cadrul programului Natura 2000, împăduriri etc.;
3. **Îmbunătățirea calității vieții în zonele rurale și diversificarea economiei rurale:** sprijin pentru înființarea de microîntreprinderi, sprijin pentru turism, dobândirea de competențe și implementarea strategiilor de dezvoltare rurală, renovarea și dezvoltarea satelor, îmbunătățirea serviciilor de bază etc.;
4. **Demararea și funcționarea inițiativelor de dezvoltare rurală (LEADER):** implementarea strategiilor de dezvoltare locală, implementarea proiectelor de cooperare, demararea de proiecte pe baza parteneriatului public-privat, funcționarea grupurilor de acțiune locală etc.

Ideologia din spatele alocării de resurse pentru dezvoltare rurală vizează realizarea unor acțiuni concertate de sprijinire a inițiativelor economice, de alocare financiară pentru îmbunătățirea infrastructurii de la sate și de creștere a nivelului de pregătire profesională a populației prin furnizarea de servicii de formare gratuite către o serie de grupuri-țintă. În

---

⁶ Disponibil la adresa: www.madr.ro/.

acest fel, dezvoltarea lumii satului trebuie să vină pe baza îmbunătățirii condițiilor de viață din rural, pe baza creșterii productivității agriculturii prin dezvoltarea formelor asociative și a fermelor medii și mari, precum și ca urmare a dezvoltării economice a zonelor rurale pe baza apariției de microîntreprinderi și în urma valorificării potențialului turistic existent în multe dintre aceste zone. Strategia prevede întărirea inițiativei locale și constituirea de grupuri de acțiune la nivel local (GAL-uri), organisme de acțiune la nivel micro, la nivel de localitate, gândite ca promotori principali ai dezvoltării satelor. În acest sens, parteneriatul public-privat este privit ca un mijloc important de asigurare a derulării proiectelor la nivel de comunitate.

Accesarea acestor fonduri reprezintă însă un proces greoi pe care cele mai multe dintre primării sau cei mai mulți dintre agenții economici vizati nu reușesc să-l ducă la bun sfârșit. Piedicile întâlnite de aceștia țin de birocratizarea excesivă a acestui proces și de lipsa de experiență în scrierea și implementarea unor astfel de proiecte. În aceste condiții, riscul ca o mare parte din banii alocați pentru dezvoltare rurală să nu fie contractați este major.

Capitolul 5

DIMENSIUNEA SOCIALĂ A MEDIULUI RURAL

Deși în mediul rural trăiește o parte însemnată a populației ce poate fi considerată vulnerabilă, serviciile sociale la nivel de comunitate adresate acestora cunosc o slabă dezvoltare. De cele mai multe ori, activitatea socială la nivelul comunităților se reduce doar la munca asistentului social angajat în cadrul primăriei. Munca asistenților sociali este cu atât mai importantă cu cât celelalte forme de suport oferite de comunitate sau de sectorul ONG sunt cvasiinexistente.

Pe lângă serviciile oferite de reprezentanții autorităților locale și cei ai sectorului neguvernamental, cele mai importante roluri în sprijinirea persoanelor aflate în dificultate revin *familiei* și, în măsură semnificativ mai redusă, și *instituțiilor de cult*. Modelul tradițional în domeniu se bazează aproape exclusiv pe suportul oferit de familie în cazurile sociale, însă, de cele mai multe ori, acesta nu este nici suficient și nici specializat, fiind necesare forme alternative, cum sunt serviciile oferite de instituții cu atribuții în domeniu, care să permită o susținere eficientă a persoanelor aflate în dificultate. Rolul instituțiilor de cult în furnizarea de servicii sociale la nivel comunitar, deși în creștere, nu poate suplini lipsa formelor instituționalizate de suport precum cele oferite prin intermediul organismelor statului sau al organizațiilor neguvernamentale. Aceasta, cu atât mai mult cu cât activitățile organismelor de cult în domeniul social sunt departe de standardele dezvoltate de către organisme precum *Biserica Catolică* în Italia, spre exemplu.

Pe de altă parte, implicarea organizațiilor nonguvernamentale din sectorul social în derularea de proiecte și programe în mediul rural este

sporadică, chiar dacă, în ultimii ani, odată cu demararea finanțării europene prin Programul operațional sectorial *Dezvoltarea resurselor umane* a crescut numărul organizațiilor neguvernamentale care desfășoară activități în comunitățile rurale. Nu putem încă vorbi despre existența unor roluri sociale importante pe care ONG-urile să le dețină în mod sistematic la nivelul comunităților rurale. Pașii care s-au făcut în acest sens până acum sunt necesari, însă nu și suficienți pentru acoperirea acestei zone deficitare. Dezvoltarea sectorului neguvernamental reprezintă, în acest sens, singura modalitate viabilă prin care poate fi acoperit golul reprezentat de nevoia de servicii sociale specializate la nivelul comunităților rurale. Barierele unei asemenea extinderi pot fi identificate atât la nivelul comunităților rurale, cât și al politicilor publice din domeniu și al accesului la finanțări. Problemele de infrastructură și relația cu autoritățile locale constituie principalele obstacole întâlnite la nivelul comunităților, însă acestea par a reprezenta bariere ușor surmontabile în comparație cu problemele majore ce țin de asigurarea necesarului de finanțare pentru derularea proiectelor.

Principalele domenii de acțiune pentru ONG-urile cu activitate în mediul rural sunt adresate unor grupuri-țintă specifice (șomeri, persoane ocupate în agricultura de subsistență, populația roma, tineri, persoane cu dizabilități) și constau în acțiuni precum:

- acordarea de suport și consiliere pentru integrarea pe piața muncii;
- furnizarea de cursuri de formare profesională gratuite persoanelor provenind din grupuri vulnerabile;
- organizarea de campanii de mediatizare și informare la nivelul comunităților și al opiniei publice;
- înființarea unor entități de economie socială și susținerea activităților acestora;
- realizarea de studii și elaborarea de strategii privind situația grupurilor vulnerabile și modalitățile de intervenție la nivelul comunităților;
- furnizarea de servicii sociale.

Putem vorbi despre existența unui model dominant privind implicarea organizațiilor neguvernamentale în comunitățile rurale, care are în centrul său doi piloni:

- 1) furnizarea de servicii de informare și consiliere beneficiarilor provenind din grupurile dezavantajate social;
- 2) oferirea de servicii de orientare profesională și de cursuri de formare profesională șomerilor și persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă.

Astfel, acțiunile ONG-urilor cu activitate socială în mediul rural se desfășoară, în general, într-o zonă restrânsă de activități, putându-se vorbi despre existența unei *nișe* specifice acestora. Dezvoltarea implicării organizațiilor neguvernamentale în rezolvarea problemelor sociale existente la nivelul comunităților reprezintă astfel un domeniu încă deficitar. Creșterea implicării ONG-urilor se poate realiza doar prin dezvoltarea schemelor de finanțare care să susțină activitățile acestora sau prin crearea de organizații în interiorul comunității, care să desfășoare activități preponderent în cadrul acesteia.

De cele mai multe ori, implicarea organizațiilor nonguvernamentale la nivelul comunităților se încheie odată cu finalizarea proiectelor pe care acestea le desfășoară la nivel local și, cel puțin până la obținerea unei noi finanțări, contactul cu comunitatea este limitat. Astfel, furnizarea serviciilor specifice se desfășoară discontinuu și neuniform. Într-o oarecare măsură, excepție de la această situație fac organizațiile acreditate ca furnizori de servicii sociale, care beneficiază de subsidii publice pentru derularea activităților, însă numărul acelor care desfășoară activități în localitățile rurale este extrem de redus.

Plecând de la coordonatele vieții sociale și economice înregistrate la nivelul populației rurale și luând în calcul cele mai probabile traiectorii evolutive ale acestora într-un interval de timp mediu și lung, putem identifica o serie de provocări în care este imperativă implicarea organizațiilor din domeniu, publice sau private:

- reducerea ponderii populației rurale dependente de practicarea agriculturii tradiționale. Acest obiectiv poate fi considerat a fi

unul dintre țelurile majore ale României, iar contribuția organizațiilor sociale la atingerea acestuia se poate realiza prin implicare activă în vederea creșterii șanselor de acces pe piața muncii ale persoanelor aparținând acestei categorii;

- oferirea de programe de suport sistematizate pentru persoanele vârstnice din mediul rural (trebuie avut în vedere, în acest sens, faptul că procesul de îmbătrânire demografică înregistrat în mediul rural cunoaște o accelerare a intensității). În acest sens, în deceniile următoare, se va simți din ce în ce mai acut nevoia unor forme sistematice de îngrijire sociosanitară pentru vârstnicii din mediul rural;
- asigurarea integrării sociale a minorității roma, prin acțiunea pe două paliere: asigurarea serviciilor educaționale obligatorii pentru toți membrii comunității și creșterea șanselor de a intra pe piața muncii.

În concluzie, nevoia de servicii sociale în mediul rural nu poate determina, în lipsa unor mijloace adecvate de suport de ordin legislativ și a ușurării accesului la sursele de finanțare majoră (de genul POSDRU), creșterea implicării la nivel comunitar a organizațiilor cu obiect de activitate în domeniu. Succesul dezvoltării serviciilor comunitare de suport stă în implicarea sectorului neguvernamental în furnizarea acestora, în condițiile în care organismele statului, singurele care oferă în momentul de față suport în formă sistematică, nu pot acoperi o arie atât de vastă de activități.

Capitolul 6

ANTREPRENORIATUL ECONOMIC – PROFILURI REGIONALE⁷

În contextul permanentelor înfruntări mediatice ale proiectelor de regionalizare⁸, considerăm ca fiind utilă o privire sociologică asupra datelor ce caracterizează dinamica antreprenorială românească. Astfel, fără a intra în analiza diferitelor tipuri de reconfigurare teritorială ce sunt supuse dezbaterii publice după mai bine de 20 de ani de când România a reînceput experiența democratică, considerăm necesar a propune o serie de indicatori socioeconomiци de analiză a practicii antreprenoriale. Spre deosebire de România, unde regimul politic condus de Nicolae Ceaușescu a fost înlăturat în urma unor tulburări sociale grave și cu prețul multor vieți omenesti, în celelalte țări socialiste din regiune, schimbarea regimurilor politice a fost pașnică și rezultatul unui consens al elitelor politice și economice. În acest context, se poate sublinia că statele socialiste din jurul României adoptaseră până la momentul schimbării de regim o serie de

---

⁷ Acest capitol a fost redactat de Alin-Iosif Croitoru, doctorand al Universității din București, Școala Doctorală de Sociologie.

⁸ Din punct de vedere mediativ, anul 2011 înregistrează un apogeu al discuțiilor și controverselor prezentate în spațiul public asupra regionalizării. Repere politice, economice, administrative sau etnice fundamentează discursuri diferite asupra regionalizării, iar noul context european oferă o încadrare diferită dezbaterii. Primatul forțelor politice și înregimentarea cvasitotală a mass-mediei într-una sau alta dintre taberele beligerante aruncă într-un con de umbră analizele regionale bazate pe statistici economice, sociale și culturale. Analiza practicii antreprenoriale regionale aduce un plus de cunoaștere asupra realităților socio-economice românești.

reforme economice⁹, asigurându-și prin aceasta un parcurs mai ușor spre economia capitalistă de piață: *“Spre deosebire de țări precum Ungaria sau Polonia, care în anii '80 au recunoscut oficial șomajul și au oficializat antreprenoriatul, regimul din România a fost extrem de strict în această privință. Prin urmare, munca era oficial recunoscută doar în cadrul întreprinderilor, organizațiilor și cooperativelor de stat. Micii întreprinzători erau admiși doar în câteva meșteșuguri marginale, restul desfășurându-și activitatea în economia subterană”* (Stănculescu, 2005, p. 175). O economie ce experimentează practicile capitaliste și libertatea piețelor de bunuri și servicii cu un decalaj de cel puțin un deceniu față de vecinii săi poate fi considerată un univers prolific de analiză socioeconomică a antreprenoriatului. Sumara noastră analiză se găsește la intersecția sociologiei cu economia și cu analizele de dezvoltare regională. Disparitățile de dezvoltare culturală, economică și socială nu sunt un subiect nou; încă din perioada interbelică, o serie de statisticieni și sociologi¹⁰ români au atras atenția asupra marilor diferențe regionale înregistrate în noua Românie Mare și asupra necesității unor politici naționale sistematice, focalizate pe reducerea acestora. În perioada cuprinsă între cel de-al Doilea Război Mondial și revoluția din 1989, pot fi evidențiate o serie de eforturi sistematice¹¹ de reducere a diferențelor culturale și economice generate de cursul istoric

---

⁹ *“Ungaria introdusese elemente importante de economie de piață încă după revoluția din 1956. Și Polonia, în anii '80, intrase pe drumul unor schimbări economice rapide. În România, sistemul politic ceaușist era o combinație de dictatură personală și închidere față de orice reformă”* (Zamfir, 2004, p. 31-32).

¹⁰ Sunt edificatoare pentru acest tip de analiză *Hărțile analfabetismului* realizate și publicate în perioada interbelică de către Anton Golopenția. De asemenea, *Enciclopedia României*, vol. II, 1938 prezintă o serie de date referitoare la dezvoltarea industrială a județelor.

¹¹ Autorii József Benedek și Ibolya Kurkó își asumă punctul de vedere potrivit căruia, în perioada 1945-1989, *„au fost concepute primele politici coerente de reducere a diferențelor de dezvoltare dintre regiuni, implementate îndeosebi prin programe de investiții economice (...) În ceea ce privește nivelul de dezvoltare socioeconomică, se poate constata poziția fruntașă a municipiului București, care devansează județele din Banat, acesta din urmă constituind, în prima parte a perioadei interbelice, regiunea economică cea mai dezvoltată din România (...) Explicația acestei situații rezidă în accentuarea acumulării resurselor și funcțiilor industriale și de servicii în București, ca urmare nu numai a politicii teritoriale, dar și a avantajelor de aglomerare create aici, care au generat un proces de dezvoltare în spirală”* (Miklós Bakk și József Benedek, 2010, p. 86-87).

diferit al regiunilor românești. Acest tip de abordare a regionalizării a avut loc însă sub impulsul nivelator, asociat în mod organic proiectelor de transformare ale Partidului Comunist. Creșterea gradului de alfabetizare și urbanizare a mers împreună cu specializarea monoindustrială a unor zone urbane și cu colectivizarea agriculturii¹².

Pentru a trece dincolo de clasicele clasificări și ierarhizări ale județelor în funcție de numărul populației, suprafața sau PIB-ul acestora, propunem o serie de profiluri de antreprenariat regionale. Tipul de analiză pe care îl propunem pornește de la date la nivel de județ, publicate de Institutul Național de Statistică și de Oficiul Național al Registrului Comerțului, dar urmărește regruparea celor 41 de unități administrative în funcție de asemănările de practică antreprenorială. Pe baza datelor, am construit o serie de rate ale antreprenariatului, pe care le vom raporta la diferite tipuri de dezvoltare a județelor. Tipul de abordare folosit permite stabilirea unei serii de asemănări și diferențe atât în interiorul regiunilor istorice, cât și la nivel național. Modelul conceptual utilizat pentru evidențierea caracteristicilor antreprenariatului românesc în profil regional distinge între *rate ce caracterizează nivelul intensității* comportamentelor antreprenoriale înregistrate în statisticile oficiale și *rate ce conferă specificitate* practicii antreprenoriale. Astfel, încă de la începutul acestei explorări regionale a noului capitalism românesc, trebuie să subliniem posibilitatea de a oscila între cele două planuri de analiză. De asemenea, datele au fost prelucrate și interpretate în două etape: în prima, la nivelul celor 41 de județe, fără a

---

¹² Gheorghiu Geană amintește că modalitatea în care țăranul român se raporta la viață era fundamentată pe „relația individualizată” pe care acesta o avea cu pământul. Exproprierea țăranilor și înființarea cooperativelor agricole de producție a distrus acest tip de legătură dintre țăran și pământ. Noua formă de proprietate încorporea un conținut de ambiguitate, dăunător mediului de viață stabil. Caracterul abstract al coproprietății socialist-comuniste nu putea întemeia o etică pozitivă a muncii: „Efectele acestui act au fost foarte grave. Resorbite în comportamentul de zi cu zi al oamenilor care le-au trăit, ele vor fi fost percepute de cele mai multe ori prin exteriorizările psihice negative ale acestora: resemnare, supărare, revoltă. Sub aparențele acestea superficiale, schimbarea formei de proprietate a lezat însă nervul etic al societății românești. Acest efect se vede cel mai bine în atitudinea față de muncă” (Gheorghiu Geană, 2000, p. 146).

exista o variabilă de discriminare geografico-istorică, iar în cea de-a doua etapă, a fost introdusă o astfel de variabilă asociată prin evidențierea regiunilor istorice (Moldova, Oltenia și Transilvania în sens larg, cu Banatul, Crișana și Maramureșul incluse). O astfel de analiză dimensională a economiei private din România permite alternarea sau combinarea mai multor planuri de analiză.

Tabelul 23. Schema operațională de analiză a antreprenoriatului

ANTREPRENORIAT	Nivelul de intensitate a comportamentelor antreprenoriale	Rata totală a înmatriculărilor (1990-2010)
		Rata firmelor active (2008)
		Rata întreprinzătorilor privați activi (2008)
		Rata antreprenoriatului în sectoare favorabile (2008)
	Profilul de specificitate a comportamentelor antreprenoriale	Ponderele societăților comerciale în totalul înmatriculărilor (1990-2010)
		Ponderele întreprinderilor cu obiect de activitate în comerț în totalul întreprinderilor active (2008)
		Ponderele întreprinderilor cu activități profesionale, științifice și tehnice în totalul întreprinderilor active (2008)
		Ponderele întreprinderilor cu obiect de activitate în construcții în totalul întreprinderilor active (2008)
		Ponderele întreprinderilor cu obiect de activitate în industria prelucrătoare în totalul întreprinderilor active (2008)

Nivelul de intensitate al comportamentelor specifice economiilor capitaliste este analizat prin construirea celor patru rate de antreprenoriat prin raportarea la *populația ocupată*. Opțiunea pentru *populația ocupată* raportată de Institutul Național de Statistică în detrimentul *populației totale* este justificată de modul și momentul diferit în care acestea sunt măsurate:

prima este disponibilă la nivelul fiecărui an, în timp ce cea de-a doua este înregistrată doar la 10 ani prin recensământ. De asemenea, am preferat populația ocupată în detrimentul populației active pentru că, în acest mod, am avut posibilitatea de a scoate din analiză șomerii¹³. Astfel, pentru rata totală a înmatriculărilor a fost folosit numărul înmatriculărilor înregistrate la nivelul fiecărui județ (ONRC) și populația ocupată la nivel de județ (INS). Rata firmelor active a fost construită prin raportarea numărului de firme active din fiecare județ (INS) la populația ocupată corespunzătoare (INS). Rata întreprinzătorilor privați a fost construită prin raportarea acestora la populația ocupată (INS). Rata antreprenoriatului în sectoarele favorabile a fost construită prin selectarea domeniilor economice cu o dinamică ridicată a antreprenoriatului (aceste domenii ale economiei naționale sunt: comerțul, activitățile profesionale, științifice și tehnice, construcțiile și industria prelucrătoare). Cele patru rate selectate pentru diferențierea județelor în funcție de nivelul de intensitate a comportamentelor antreprenoriale au fost așezate într-o analiză factorială¹⁴, iar pentru stabilirea profilurilor de similaritate am folosit analiza cluster¹⁵. Profilurile astfel obținute au fost analizate la nivelul regiunilor istorice, dar și la nivel național, fără nicio variabilă de proximitate geografică (dendogramele rezultate sunt prezentate în anexa 1, anexa 2, anexa 3 și anexa 4). Din păcate, și limitele unei astfel de analize sunt numeroase: statisticile oficiale nu ne permit a cuprinde și dimensiunea informală a antreprenoriatului românesc, nu ne oferă posibilitatea de a face aprecieri asupra tipurilor individuale de antreprenori rezultați din procesul tranziției și nici a specifica care sunt cele mai importante tipuri de capital (material, social, cultural, simbolic etc.) pe care trebuie să le dețină un om dornic de a-și deschide propria afacere. Mai mult decât atât, principalele mijloace de a asigura convertibilitatea diferitelor forme de capital și astfel transformarea unei idei inovatoare într-o afacere de succes rămân în afara spectrului de analiză construit pe baza datelor empirice puse la dispoziție de instituțiile oficiale. Metodologia

---

¹³ Ratele foarte mici de antreprenoriat ale șomerilor.

¹⁴ KMO = 0,662.

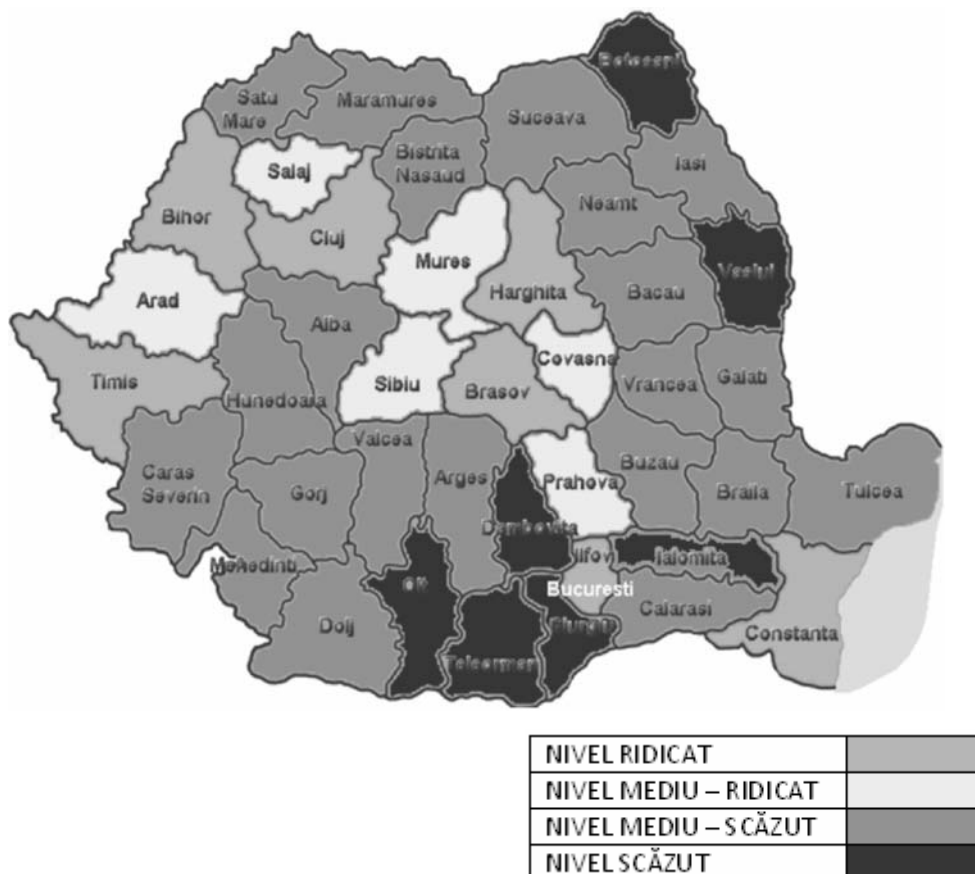
¹⁵ Analiza cluster - average linkage (between groups).

analizei sociologice ar putea oferi răspunsuri pertinente acestor tipuri de întrebări.

Reprezentarea grafică a nivelului intensității antreprenoriatului poate fi făcută distingând între patru principale categorii de județe. Categoria județelor cu rate ridicate de antreprenoriat este formată din două subgrupe: grupa județelor Ilfov, Constanța, Brașov, Timiș și grupa județelor Bihor, Cluj și Harghita. În categoria județelor cu un nivel mediu-ridicat al ratelor de antreprenoriat avem 5 județe transilvănene și unul din Muntenia: Arad, Sălaj, Mureș, Sibiu, Covasna și Prahova. Un nivel mediu-scăzut al ratelor de intensitate a antreprenoriatului caracterizează 22 de județe, iar nivelul scăzut al antreprenoriatului este asociat cu județele: Giurgiu, Teleorman, Olt, Dâmbovița, Vaslui și Botoșani. Astfel, între cele două grupări de la extremele ierarhiei, putem distinge între două categorii de județe de „tranziție”, care nu sunt nici la fel de dezvoltate din punct de vedere antreprenorial ca marile centre regionale: Constanța, Cluj, Timiș și Brașov, dar nici nu pot fi asemănați cu județele subdezvoltate din estul Moldovei (Vaslui și Botoșani) sau sudul agricol din imediata apropiere a capitalei (Giurgiu, Teleorman și Dâmbovița).

Gruparea județelor cu nivel mediu-ridicat al ratelor de antreprenoriat cuprinde județe transilvănene ce stau bine atât la nivelul dezvoltării capitalului economic, cât și uman: Arad, Sibiu și Mureș, dar și dezvoltatul județ Prahova din proximitatea Bucureștiului. Este interesantă asocierea județelor Covasna și Sălaj la această categorie antreprenorială, fapt ce poate fi pus în principal pe dimensiunea redusă a acestora (populația ocupată fiind de 87000 în Covasna și 100600 în Sălaj).

Figura 5. Nivelul intensității antreprenoriale în profil regional (variantea fără regiuni istorice)

Gruparea din partea superioară a ierarhiei intensității comportamentelor antreprenoriale se caracterizează prin județe cu profiluri relativ omogene. Categoria are cele mai ridicate medii ale ratelor firmelor active (74/1000), ale ratelor de înmatriculare (232/1000), ale ratelor întreprinzătorilor privați (35/1000) și ale ratelor antreprenoriatului în sectoare favorabile (114/1000). Astfel, județul Cluj înregistrează cea mai ridicată rată a înmatriculărilor, a întreprinzătorilor privați și se poziționează pe locul doi în ierarhia ratelor firmelor active și a ratelor antreprenoriatului în sectoare favorabile. Județul Brașov are cea mai ridicată rată a firmelor active, o rată

foarte mare a înmatriculărilor și o rată medie a întreprinzătorilor privați. Profilul județului Timiș surprinde prin rata mare a firmelor active existente, în condițiile unei rate medii a înmatriculărilor, dar și prin rata scăzută a întreprinzătorilor privați.

Tabelul 24. Gruparea județelor cu rate de antreprenoriat de nivel ridicat

	Rata firmelor active	Rata înmatriculărilor	Rata întreprinzătorilor privați	Rata antreprenoriatului în sectoare favorabile
Brașov	84	247	33	113
Cluj	82	266	50	128
Constanța	76	259	30	112
Ilfov	76	225	18	109
Timiș	71	188	26	105
Bihor	68	213	36	119
Harghita	64	224	49	112
Media grupei	74	232	35	114

Gruparea județelor care se caracterizează prin rate de antreprenoriat de nivel mediu-ridicat (tabelul 25) are un nivel ridicat al supraviețuirii întreprinderilor. Astfel, cu o medie a ratelor de înmatriculare de 205/1000, aceasta are o rată relativ ridicată a firmelor active 59/1000. De asemenea, grupa are cea mai ridicată medie a ratelor întreprinzătorilor privați (36/1000) și o rată medie a antreprenoriatului în sectoare favorabile (93/1000). Cu toate că județele Arad și Prahova se caracterizează printr-o mai bună rată a inițiativelor antreprenoriale, cea mai ridicată rată a firmelor active o înregistrăm în județul Sibiu. O analiză longitudinală a datelor ar putea confirma ipoteza potrivit căreia județul Sibiu a cunoscut o dezvoltare antreprenorială mai târzie decât județele Arad și Prahova, dar ritmul rapid de recuperare l-ar putea propulsa în scurt timp în categoria județelor cu cele mai mari rate de antreprenoriat.

Tabelul 25. Gruparea județelor cu rate de antreprenoriat de nivel mediu-ridicat

	Rata firmelor active	Rata înmatriculărilor	Rata întreprinzătorilor privați	Rata antreprenoriatului în sectoare favorabile
Sibiu	67	208	39	91
Arad	60	220	39	94
Prahova	60	220	34	88
Mureș	59	204	34	101
Covasna	54	193	37	88
Sălaj	52	187	35	96
Media grupei	59	205	36	93

Gruparea județelor cu rate de antreprenoriat de nivel mediu-săzut este cea mai mare și totodată cea mai eterogenă grupare. Este ușor observabilă o valoare relativ ridicată a ratei de înmatriculări (212/1000) și valori medii pentru ceilalți indicatori. Această grupare cuprinde județe din toate regiunile istorice, foarte diferite atât ca grad de dezvoltare economică, cât și umană. Astfel, gruparea însumează județe cu un profil industrial de tradiție (Galați, Iași, Hunedoara, Gorj etc.), dar și județe cu o pronunțată activitate agricolă (Călărași, Mehedinți, Suceava etc.). Punctele de asemănare sunt la nivelul ratelor relativ ridicate de înmatriculări, al ratelor medii ale firmelor active și al antreprenoriatului în sectoare favorabile. Cu excepția județelor Alba, Neamț și Tulcea, rata întreprinzătorilor privați este scăzută. Județele din partea superioară a ierarhiei grupei par a dispune de resursele necesare (capital economic și uman) pentru a trece într-una din grupele superioare, iar cele din partea inferioară a ierarhiei pot ajunge cu ușurință în grupa cu cele mai scăzute rate ale antreprenoriatului.

Tabelul 26. Gruparea județelor cu rate de antreprenoriat de nivel mediu-săzut

	Rata firmelor active	Rata înmatriculărilor	Rata întreprinzătorilor privați	Rata antreprenoriatului în sectoare favorabile
Galați	61	233	23	105
Iași	58	226	23	111
Maramureș	58	254	23	110
Mehedinți	58	254	28	90
Buzău	57	204	29	117
Argeș	57	201	27	92
Satu-Mare	56	230	28	105
Bacău	55	225	22	98
Tulcea	55	239	35	107
Bistrița-Năsăud	54	202	24	98
Hunedoara	54	211	22	82
Brăila	54	214	24	91
Neamț	52	221	30	113
Dolj	52	191	25	107
Alba	49	198	38	81
Călărași	49	203	25	122
Vrancea	47	174	25	100
Vâlcea	47	193	26	88
Suceava	46	207	23	105
Gorj	46	173	21	81
Caraș-Severin	45	197	27	88
Media grupei	53	212	26	100

Gruparea județelor cu cel mai scăzut grad al ratelor de antreprenoriat este formată din județele cu grad scăzut de dezvoltare economică și socială: trei județe din jurul Bucureștiului (Ialomița, Dâmbovița, Teleorman), două județe sărace din Moldova (Botoșani și Vaslui) și un județ din Oltenia (Olt). Gruparea înregistrează cele mai scăzute medii ale celor patru rate luate în considerare în această etapă a analizei. Este util a observa că toate aceste județe au o pondere ridicată a populației ocupate în agricultură și un grad scăzut al urbanizării. De asemenea, se poate observa că niciun județ localizat în Transilvania nu face parte din această grupare. Este surprinzătoare

prezența Dâmboviței în această categorie de la baza ierarhiei ratelor de antreprenariat în condițiile în care județul are un PIB relativ mediu (o posibilă explicație poate fi asociată gradului scăzut de urbanizare – aproximativ 31% din populația județului trăiește în mediul urban). De altfel, toate județele din această categorie se caracterizează prin ponderi scăzute ale populației care locuiește în mediul urban.

Tabelul 27. Gruparea județelor cu rate de antreprenariat de nivel scăzut

	Rata firmelor active	Rata înmatriculărilor	Rata întreprinzătorilor privați	Rata antreprenariatului în sectoare favorabile
Ialomița	42	188	24	95
Dâmbovița	38	191	31	70
Olt	38	167	16	86
Vaslui	34	163	18	94
Teleorman	34	153	22	99
Botoșani	30	168	33	78
Media grupei	36	172	24	87

Județul Giurgiu are un profil de antreprenariat aparte, cu rate relativ scăzute pentru firmele active (48/1000) și întreprinzătorii privați (25/1000), dar și cu cea mai ridicată rată a antreprenariatului în sectoare cu o dinamică ridicată (160/1000). În aceste condiții, poate fi formulată *ipoteza antreprenariatului de subzistență* – experiența deschiderii unei afaceri poate fi văzută ca un mijloc de supraviețuire în lipsa oportunităților de angajare. Astfel, dacă facem abstracție de ponderea ridicată a populației din județul Giurgiu ocupate în agricultură, putem ajunge la concluzia că în acest județ înregistrăm cea mai ridicată rată de valorificare a potențialului antreprenorial de către populația ocupată în sectoare favorabile unei astfel de experiențe. Nivelul scăzut al celorlalte rate de antreprenariat evidențiază că acest posibil dinamism este însă sufocat de ponderea foarte ridicată a populației ocupate în agricultură.

Figura 6. Diferențele de intensitate a ratelor de antreprenoriat din Transilvania

Cele 16 județe incluse în analiza antreprenorială a Transilvaniei (în sens lărgit) înregistrează o serie de diferențe de nivel al intensității antreprenoriale. În anul 2008, această regiune avea o populație totală ocupată de 3.090.800 de persoane, un număr de 199.372 de firme active și 106.745 de întreprinzători privați înregistrați în statisticile oficiale. Din punct de vedere al inițiativei antreprenoriale, putem remarca faptul că, în perioada 1990-2010, la Oficiul Național al Registrului Comerțului au fost luate în evidență 732.508 înmatriculări. Astfel, reprezentarea grafică a dendogramei rezultate din analiza cluster (anexa 2) evidențiază gruparea județelor transilvănene în 5 categorii (construite pe baza celor patru rate de antreprenoriat folosite și în analiza la nivel național). Județul Timiș are un profil aparte de antreprenoriat, neasociindu-se niciuneia dintre grupări. Gruparea formată din județele Cluj, Bihor și Harghita se află în partea

superioară a ierarhiei ratelor de antreprenoriat. Gruparea separată a județelor Satu-Mare și Maramureș poate fi considerată ca fiind un semn al asemănării economice, culturale și sociale a acestora, fapt ce a generat rate de antreprenoriat și profiluri asemănătoare. Dezvoltatelor județe Arad, Mureș și Sibiu li se adaugă Alba, Covasna și Sălaj, iar județele cu o veche tradiție industrială, Caraș-Severin, Hunedoara și Brașov, au rate ale antreprenoriatului asemănătoare cu cea a județului Bistrița-Năsăud.

Figura 7. Diferențele de intensitate a practicii antreprenoriale în Moldova

Cele 8 județe ale Moldovei formează două categorii distincte pe baza nivelului ratelor de antreprenoriat. În anul 2008, numărul persoanelor încadrate de statisticile oficiale în populația totală ocupată era de 1.610.800, numărul firmelor active era de 80.429, iar numărul întreprinzătorilor privați cuprinși în statistici era de 39.887. Relevant pentru rata inițiativei antreprenoriale este numărul de 343.809 de înmatriculări înregistrate la Oficiul Național al Registrului Comerțului. Cele două județe sărace de pe granița de Est a țării (Botoșani și Vaslui) se grupează cu județul Vrancea pe baza indicatorilor de antreprenoriat folosiți, iar Iași, Galați și Bacău au

profiluri de antreprenoriat asemănător cu cel din Suceava și Neamț. Principalele diferențe între cele două grupări sunt oferite de rata firmelor active și de rata înmatriculărilor. Gruparea formată din județele Botoșani, Vaslui și Vrancea se caracterizează printr-o rată scăzută a înmatriculărilor (168/1000) și o rată scăzută a firmelor active (37/1000). De altfel, acestea sunt și principalele caracteristici omogene din interiorul categoriei. Puțin mai eterogena grupare formată din celelalte cinci județe ale Moldovei înregistrează o medie relativ ridicată a înmatriculărilor (222/1000) și o rată medie a firmelor active (54/1000). Analiza celorlalți doi indicatori folosiți întărește gradul de omogenitate al grupării (cu excepția Bacăului, care are o rată mai scăzută a antreprenoriatului în sectoare favorabile, și a Neamțului, care are o rată a întreprinzătorilor privați peste media grupei). Ierarhia regională este condusă de Galați și Iași, județe care au profiluri de antreprenoriat asemănătoare cu al unor județe dezvoltate din Transilvania (Arad) sau Muntenia (Prahova).

Figura 8. Diferențe ale nivelului de intensitate antreprenorială în Oltenia

Formată din cele cinci județe din sud-estul României, Oltenia se dovedește a fi o provincie eterogenă. În anul 2008, Oltenia avea o populație totală ocupată de 867.000 de persoane, un număr de 39.780 de firme active și 20.438 de întreprinzători privați. Și din punct de vedere al inițiativei antreprenoriale, această regiune dovedește o eterogenitate ridicată, toate

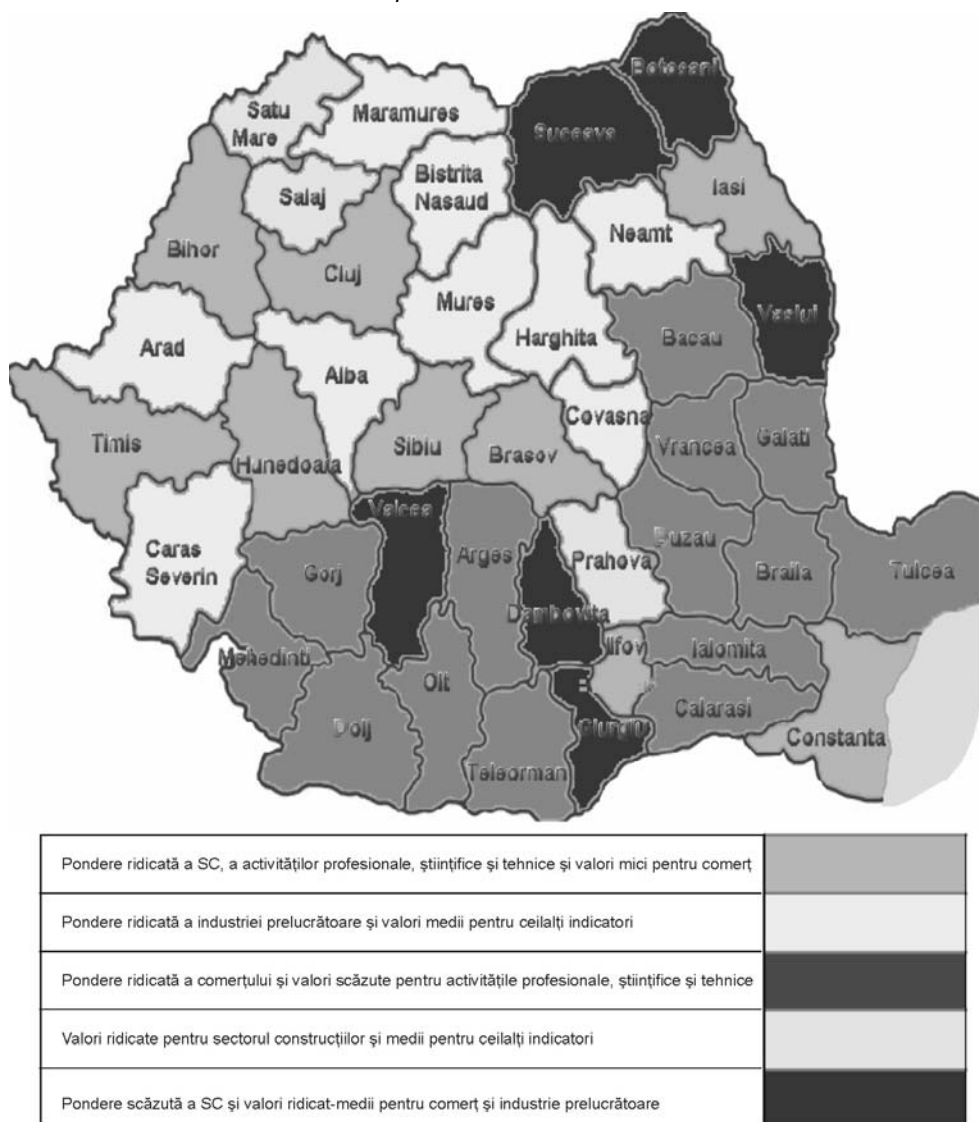
județele Olteniei însumând în perioada 1990-2010 un număr de 165.545 de înmatriculări. Dimensiunea redusă a Mehedințiului îi asigură acestuia un profil de antreprenariat diferit de al celorlalte județe din Oltenia. Astfel, județul Mehedinți înregistrează cea mai ridicată rată de înmatriculare (254/1000), cea mai mare rată a firmelor active (58/1000), dar și numărul cel mai crescut al întreprinzătorilor privați (28/1000). Perechea formată din județele Dolj și Vâlcea se caracterizează prin profiluri de nivel al antreprenoriatului relativ asemănătoare (au o rată medie a firmelor active de 50/1000, o rată a înmatriculărilor de 192/1000 și 23 de întreprinzători privați la fiecare 1000 de persoane ocupate). Ierarhia ratelor de antreprenariat din regiune este închisă de perechea formată din județele Gorj și Olt. Cele două județe au rate de antreprenariat asemănătoare cu cele întâlnite în partea inferioară a ierarhiei din Moldova (rata înmatriculărilor este de 170/1000, rata firmelor active de 42/1000, rata întreprinzătorilor privați de 19/1000 și rata antreprenoriatului în sectoare favorabile 84/1000). Profilul de antreprenariat al județului Gorj este cu siguranță influențat de structura forței de muncă (modelată de prezența exploatărilor miniere și a întreprinderilor din ramuri economice conexe acestora). O serie de analize sociologice au demonstrat impactul negativ al prezenței marilor angajatori asupra ratelor de antreprenariat.

Figura 9. Diferențe de nivel antreprenorial în Muntenia și Dobrogea

Eterogenitatea redată de reprezentarea grafică a profilurilor de antreprenoriat din sudul și sud-estul României atrage atenția asupra diferențelor consistente între județe învecinate. Menționăm că municipiul București a fost scos din analiză, pentru a nu distorsiona rezultatele. În anul 2008, regiunea ce face obiectul acestei analize avea o populație ocupată de 2.067.300, numărul firmelor active era de 117.573, iar totalul întreprinzătorilor privați înregistrați era de 58.297. În cele două decenii de postsocialism, în cele 12 județe au fost cuprinse în evidențele Oficiului Național al Registrului Comerțului 458.711 înmatriculări. Disparitățile accentuate din cadrul acestei regiuni au condus la formarea a cinci niveluri de intensitate a comportamentelor antreprenoriale. Perechea formată din județele Ilfov și Constanța are cele mai ridicate rate ale firmelor active (74/1000) și de înmatriculare (242/1000). Județele dezvoltate Argeș și Prahova se grupează cu Brăila (datorită ponderii ridicate a populației urbane în totalul populației) și Tulcea (datorită numărului relativ scăzut al populației). Județele Buzău și Călărași au o rată ridicată a antreprenoriatului în sectoare favorabile și rate medii pentru ceilalți indicatori analizați. La baza ierarhiei se află gruparea formată din județele Dâmbovița, Teleorman și Ialomița, cu valori scăzute pentru toate cele patru rate: rata firmelor active (38/1000), rata înmatriculărilor (177/1000), rata antreprenoriatului în sectoare favorabile (88/1000) și rata întreprinzătorilor privați (26/1000). Județul Giurgiu are un profil special de antreprenoriat, neasociindu-se la nicio grupare. Acesta se caracterizează prin cea mai ridicată rată a antreprenoriatului în sectoare favorabile (în principal, datorită ponderii ridicate a populației ocupate în agricultură - 51% din totalul populației ocupate).

Figura 10. Profiluri de specificitate a comportamentelor antreprenoriale din România

Capitolul 7

CONCLUZII

În contextul schimbărilor sociale înregistrate în societatea românească în ultimele două decenii, mediul rural parcurge o etapă sinuoasă de redefinire, determinată de o serie de procese socioeconomice majore, precum: procesul de reîmproprietărire, restructurarea economiei, mișcarea migratorie urban-rural, migrația externă, dezvoltarea intensă a localităților situate în apropierea marilor orașe sau depopularea localităților izolate. În acest sens, imaginea pe care o prezintă, la nivel macro, lumea satului românesc actual este sensibil diferită de realitățile înregistrate cu 20 de ani în urmă, existând zone care apropie imaginea dimensiunii economice a celor mai puțin dezvoltate dintre sate de cea specifică pentru comunitățile rurale de la început de secol XX.

Dezvoltarea inegală a zonelor rurale constituie o realitate socială puternică în societatea românească actuală. Multe dintre localitățile rurale aflate în apropierea marilor orașe s-au dezvoltat în ultimii ani în zone rezidențiale și au profitat din plin de pe urma investițiilor ce s-au concentrat în aceste zone, dezvoltându-se într-un ritm accelerat, lucru ce s-a reflectat și în nivelul de trai al populației. Totodată, în urma acestor transformări, profilul sociodemografic al populației s-a modificat ca urmare a creșterii atractivității locuirii în aceste localități, ceea ce a generat imigrație (în special dinspre urban spre rural).

La celălalt pol se situează localitățile aflate la mare distanță de centre urbane importante sau localitățile izolate geografic sau lipsite de infrastructură modernă (Mărginean, 2005; Mărginean, 2006). Aceste zone par, pe multe dimensiuni ale vieții socioeconomice, ca fiind uitate de istorie, starea de subdezvoltare a localităților reflectându-se atât asupra

nivelului vieții economice și sociale, asupra nivelului de trai al populației, cât și asupra efectivului numeric și a coordonatelor demografice ale populației (în aceste zone, întâlnim populație îmbătrânită și feminizată, mortalitate și morbiditate ridicate etc.). Acestea sunt, practic, sate care mor.

După revoluția din 1989, ruralul românesc a intrat într-o nouă etapă de evoluție, caracterizată prin dificultăți economice și prin creșterea eterogenității rurale. Transformările economice din perioada de tranziție au determinat, cel puțin pentru primul deceniu de după 1990, un proces de reruralizare a țării, în sensul în care mediul rural și agricultura au jucat rolul de plasă de siguranță pentru segmentele din populație afectate de restructurarea economiei. Transformările socioeconomice recente au făcut ca ruralul românesc să evolueze în mod diferențiat, procesul de dezvoltare inegală devenind o realitate a societății românești contemporane.

O serie de indicatori relevanți pentru descrierea condițiilor de viață ale populației înregistrează, în România, diferențieri majore între mediul rural și cel urban (speranța de viață, venituri, acces la educație, sănătate și servicii și utilități publice etc.). Aceste date conturează mediul rural ca prezentând un acut deficit de dezvoltare, reverberat, la nivelul populației, printr-un nivel redus al calității vieții. De altfel, studiile internaționale privind calitatea vieții au evidențiat pentru România unele dintre cele mai scăzute valori din Uniunea Europeană, atât în ceea ce privește dimensiunea obiectivă (Alber et al., 2003; Anderson et al., 2009), cât și cea subiectivă (Bohnke, 2005) a calității vieții, aceste scoruri putând fi explicate, în bună măsură, prin valorile reduse înregistrate în rândul populației rurale, unde dimensiunea condițiilor obiective de viață, privită prin prisma indicatorilor macrosociali, se arată deficitară (Mărginean, 2006).

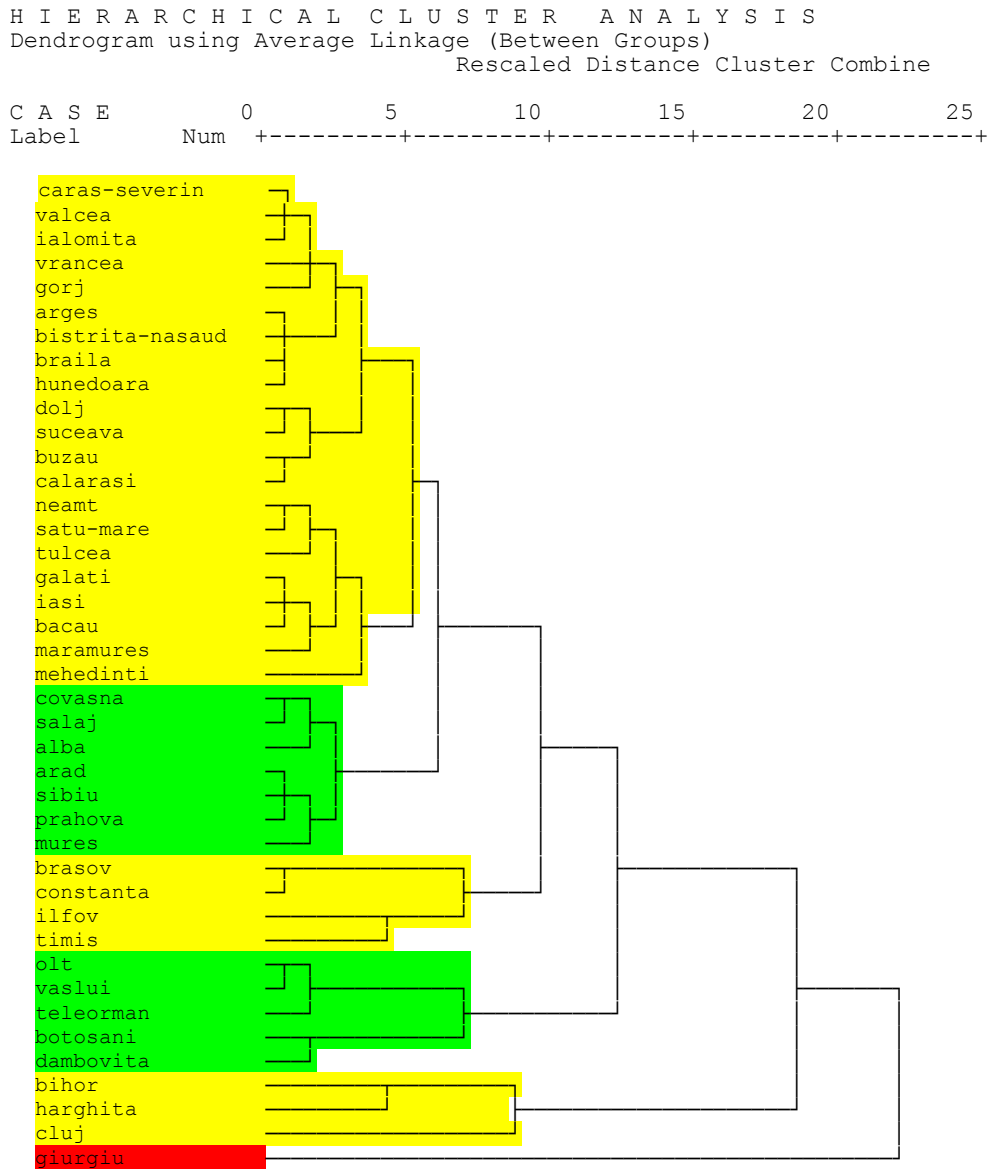
La nivelul ocupării populației rurale, predomină încă ocuparea agricolă. Doar 40% din totalul populației ocupate din mediul rural își desfășoară activitatea în afara sectorului agricol. În ultimii ani, reducerii importante a efectivului populației ocupate în agricultură i-a corespuns o creștere ușoară a ocupării în sectorul construcțiilor și în servicii, ceea ce a dus la o ușoară îmbunătățire a profilului ocupațional în rândul populației. Cu toate acestea, profilul critic al ocupării în rural este dat de preponderența, în cadrul ocupării agricole, a *agriculturii de subsistență*.

Dezvoltarea satelor depinde de progresul economic al întregii societăți, de aceea orice demers sectorial trebuie să țină cont de cadrul mai larg reprezentat de contextul economic general. Nu putem vorbi despre reducerea practicării agriculturii de subzistență, spre exemplu, în lipsa dezvoltării oportunităților lucrative în celelalte sectoare de activitate, care să crească cererea de forță de muncă. Din această perspectivă, depășirea problemelor economice la nivel societal reprezintă singura modalitate viabilă prin care se poate produce transformarea profilului economic al satelor. Toate celelalte măsuri care vin în sprijinirea dezvoltării capitalului uman, inclusiv prin creșterea pregătirii profesionale a indivizilor, reprezintă doar măsuri secundare, care, în lipsa creșterii cererii de forță de muncă, nu-și pot dovedi eficiența.

ANEXE

Anexa 1. Nivel antreprenoriat - Varianta fără regiuni istorice

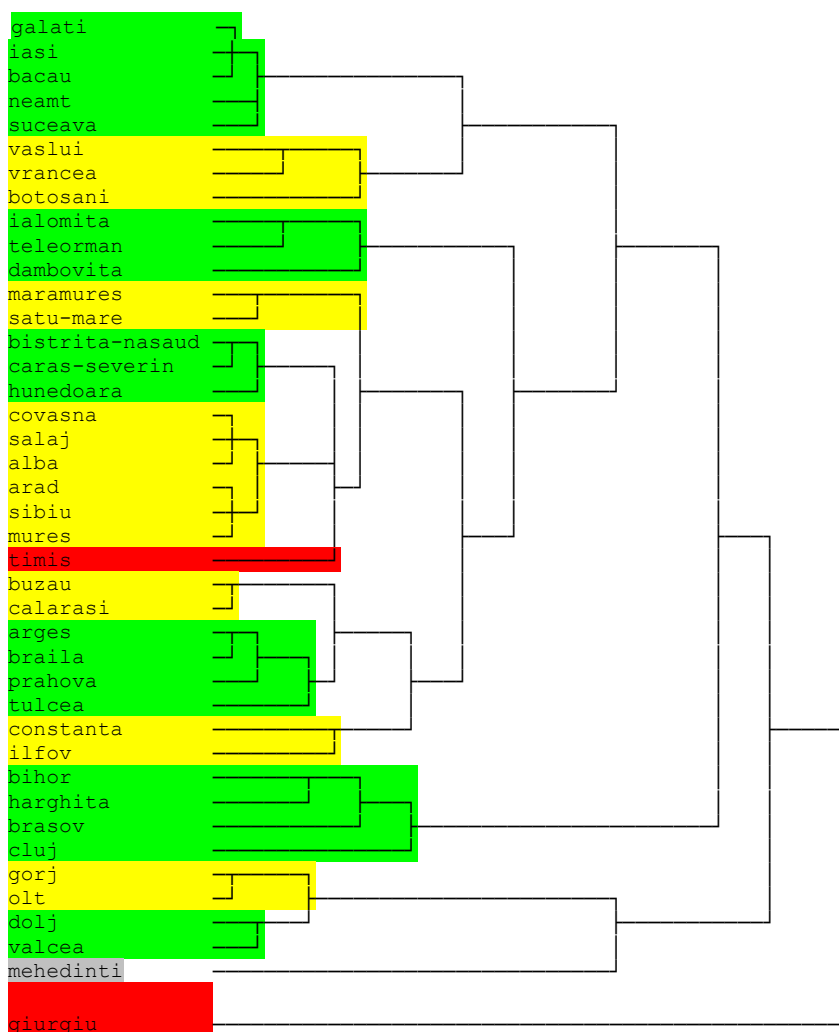

Anexa 2. Nivel antreprenorat - Varianta cu regiuni istorice

H I E R A R C H I C A L C L U S T E R A N A L Y S I S

Dendrogram using Average Linkage (Between Groups)
Rescaled Distance Cluster Combine

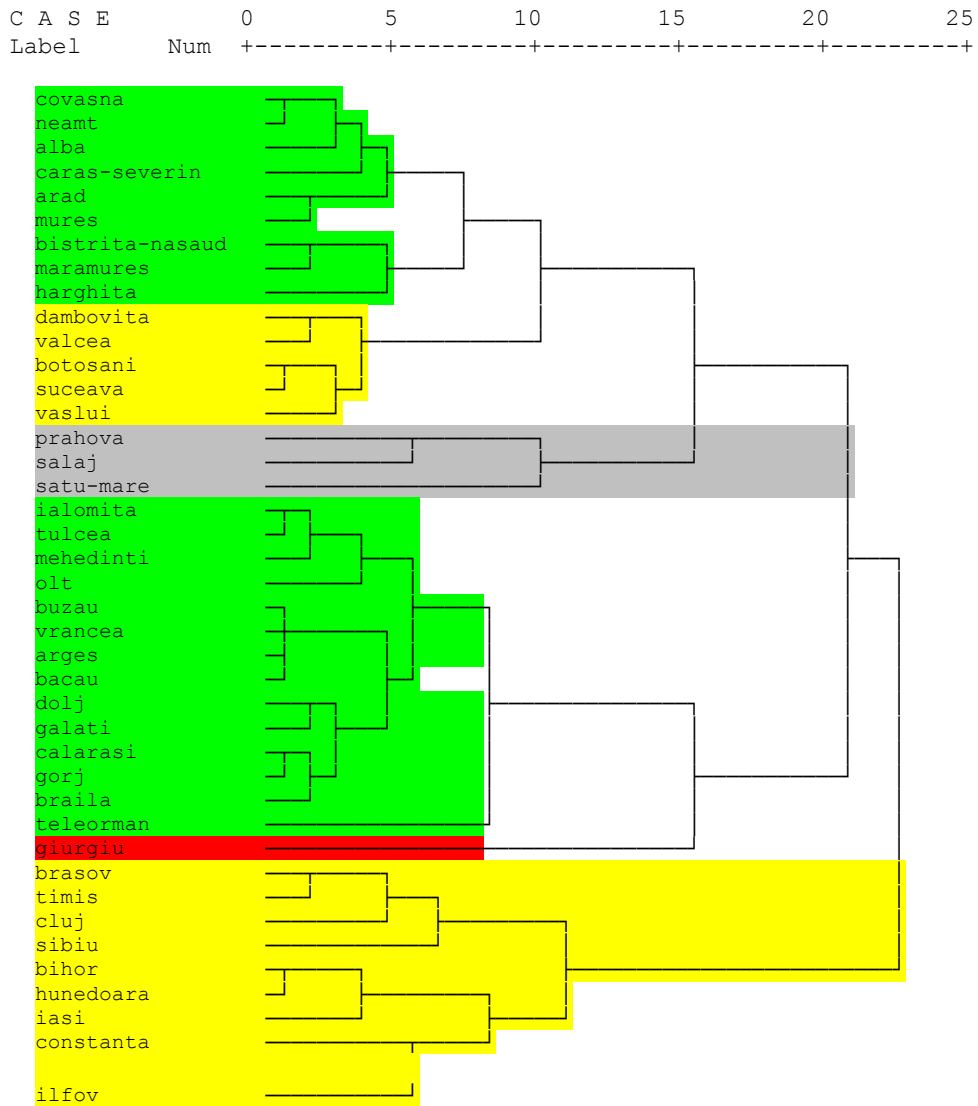
C A S E   0   5   10   15   20   25
Label   Num +-----+-----+-----+-----+

Anexa 3. Tip antreprenoriat - Varianta fără regiuni istorice

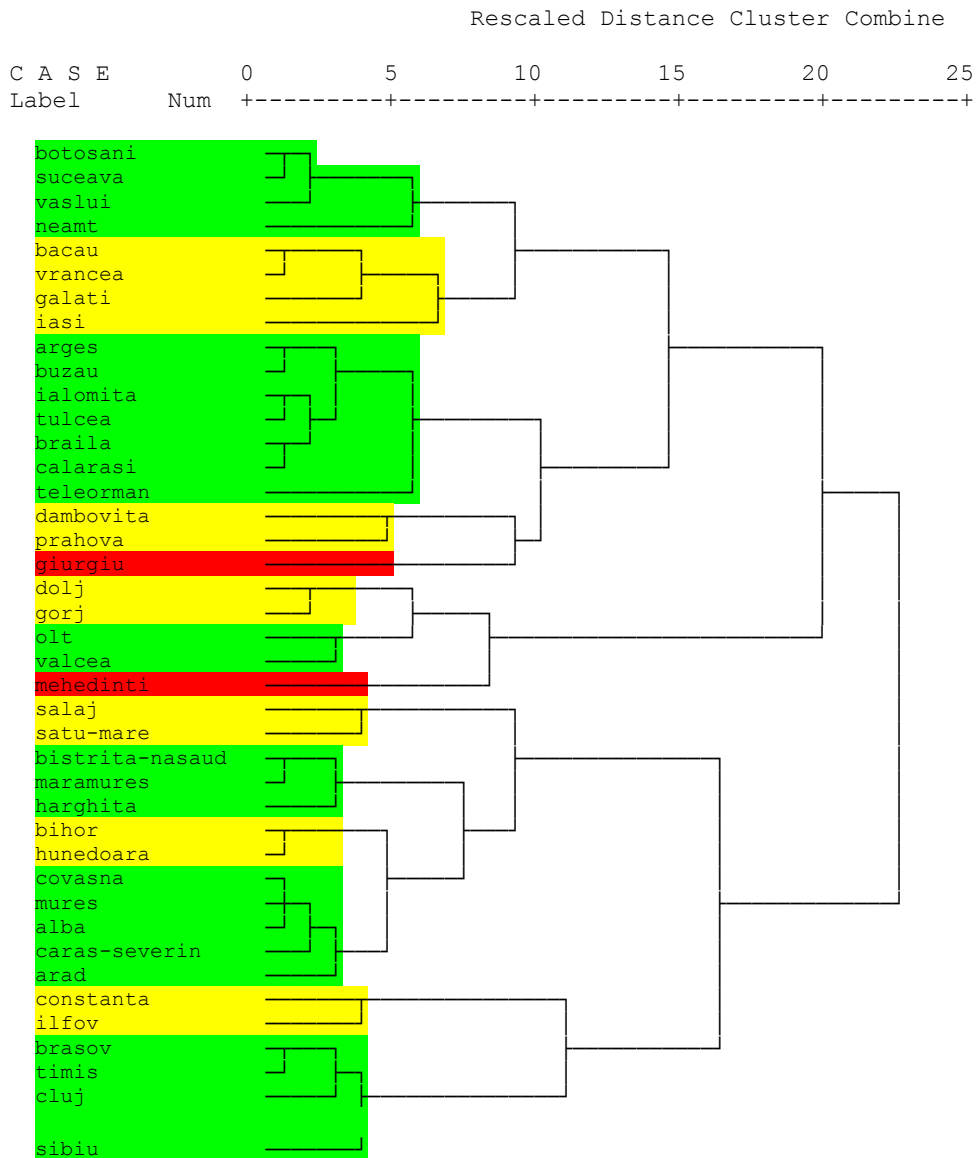
H I E R A R C H I C A L C L U S T E R A N A L Y S I S

Dendrogram using Average Linkage (Between Groups)
Rescaled Distance Cluster Combine

Anexa 4. Tip antreprenoriat - Varianta cu regiuni istorice incluse (Moldova, Transilvania și Oltenia)

H I E R A R C H I C A L C L U S T E R A N A L Y S I S
Dendrogram using Average Linkage (Between Groups)

BIBLIOGRAFIE

- Agarwal, S.; Rahman, S.; Errington, A. (2009), *Measuring the determinants of relative economic performance of rural areas*, în *Journal of Rural Studies*, 25, 3, 309-321
- Alber, J.; Delhey, J.; Keck, W.; Nauenburg, R. (coord.), (2003), *Quality of life in Europe*, Dublin, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions
- Alexandri, C.; Luca, L. (2008), *Romania and CAP reform*, în *Agricultural Economics and Rural Development*, nr. 3-4/2008, p. 161-180
- Aligică, P.D. (2003), *Structural constraints: implications of economic dualism for the development and international integration of South Eastern Europe*, în *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 5, 3, 299-314
- Aligică, P.D.; Dabu, A. (2003), *Land reform and agricultural reform politics in Romania's transition to the market economy*, în *Eastern European Economics*, 41, 5, 49-69
- Anderson, R.; Mikulić, B.; Vermeylen, G.; Lyly-Yrjanainen, M.; Zigante, V. (2009), *Second European Quality of Life Survey. Overview*, Dublin, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions
- Averitt, R. (1987), *Dual economy twenty-years later*, în *Journal of Economic Issue*, 21, 2, 795-802
- Bădescu, I.; Şişeştean, Gh.; Abraham, D.; Buruiană, C. (2003), *Ţăranii şi Noua Europă*, Bucureşti, Editura Mica Valahie
- Bădescu, I.; Şişeştean, Gh.; Popa, F. (2005), *Atlasul sociologic rural*, Bucureşti, Editura Mica Valahie
- Bleahu, A. (2004), *O perspectivă istorică asupra sectorului neagricol din mediul rural*, în *Calitatea vieţii*, nr. 1-2/ 2004, p. 85-95

- Bohnke, P. (2005), *First European Quality of Life Survey: Life satisfaction, happiness and sense of belonging*, Dublin, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions
- Boras, S.M. (2010), *Agrarian change and peasant studies: changes, continuities and chalanges – an introduction*, în *Journal of Peasant Studies*, 36, 1, 5-31
- Caldwell, J. (2008), *Three Fertility Compromises and Two Transitions*, în *Population Research Policy Review*, Springer, Vol. 27, p. 427-446
- Cernea, M. (1973), *Sociologia cooperativei agricole*, București, Editura Academiei RSR
- Chelcea, I. (2010), *Agricultura de la origini până la jumătatea secolului XX*, Pitești, Editura Universității din Pitești
- Chirot, D. (1976), (2002), *Schimbarea socială într-o societate periferică*, București, Editura Corint
- Chirot, D. (1978), *Social Change in Communist Romania*, în *Social Forces*, 57, :2, p. 457-499
- Costea, Șt.; Larionescu, M.; Tănăsescu F. (1999), *Agricultura românească. O perspectivă istorică*, București, Editura Ararat
- Davidova, S.; Fredriksson, L.; Bailey, A. (2009), *Subsistence and semi-subsistence farming in selected EU new member states*, în *Agricultural Economics*, 40, 733-744
- Dobrogeanu-Gherea, C. (1910), *Neoiobăgia. Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare*, București, Editura Librăriei SOCEC&CO
- Dona, I. (2000), *Economie rurală*, București, Editura Economică
- Fraser, E.; Stinger, L. (2009), *Explaining agricultural collapse: Macro-forces, micro-crises and the emergence of land use vulnerability in southern Romania*, în *Global Environmental Change*, 19, 45-53
- Ghețău, V. (2004), *Declinul demografic al României: ce perspective?*, în *Sociologie românească*, nr. 2, p. 5-42

- Ghețău, V. (2007), *Copiii care ne lipsesc și viitorul populației României: O perspectivă din anul 2007 asupra populației României în secolul XXI*, în *Sociologie românească*, nr. 2, p. 7-85
- Giurcă, D. (2008), *Semi-subsistence Farming - Prospects for the Small Romanian Farmer to choose between a way of living or efficiency*, în *Agricultural Economics and Rural Development*, nr. 3-4/2008, p. 215-230
- Hărăguș, M. (2007), *Is Romania going toward the one child family model?*, în *Romanian Journal of Population Studies*, Vol. 1, No. 1-2, p. 45-71
- Heller, W. (1999), *The non-agricultural economy in post-socialist rural Romania: The insights and perceptions of national, regional and local institutions*, în *GeoJournal*, 46, p. 199-200
- Heller, W. (2000), *Socioeconomic transformation in rural Romania through the eyes of experts: Demographic and social issues*, în *GeoJournal*, 50, 151-155
- Horvat, I. (2008), *The Culture of Migration of Rural Romanian Youth*, în *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34, 5, 771-786
- Larionescu, M. (1995), *Strategia "supraviețuirilor" în cercetarea schimbării sociale rurale*, în *Cercetări sociale*, nr. 2/1995, p. 31-41
- Macours, K.; Swinenn, J. (2008), *Rural-urban poverty differences in transition countries*, în *World Development*, 36, 11, 2170-2187
- Mărginean, I. (2006), *Condițiile de viață ale populației din mediul rural*, în *Calitatea vieții*, nr. 1-2 (diponibil: www.revistacalitateavietii.ro)
- Mureșan, C. (2007), *How Advanced is Romania in the Second Demographic Transition*, în *Romanian Journal of Population Studies*, Vol. I, No. 1-2, p. 46-61
- Pearce, D.; Davis, J. (2000), *The role of the non-farm rural sector in the reconstruction of Balkans*, în *MOCT-MOST: Economic Policy in Transitional Economies*, 10, 2, 207-228
- Petrovici, D.A.; Gordon, M. (2005), *An evaluation of the importance of subsistence food production for assessments of poverty and policy targeting: Evidence from Romania*, în *Food Policy*, 30, 205-223

- Ploeg, J.D. van der (2010), *The peasantries of the twenty-first century: the commoditisation debate revised*, în *Journal of Peasant Studies*, 37, 1, 1-30
- Preda, M. (2007), *Impactul schimbărilor în structura populației asupra sistemului de securitate socială*, în *Sociologie românească*, nr. 4, p. 13-33
- Proto, E. (2007), *Land and the transition from a dual to a modern economy*, în *Journal of Developments Economics*, 83, 88-108
- Rîmniceanu, I.; Ackrill, R. (2007), *EU rural development policy in the new member states: Promoting multifunctionality?*, în *Journal of Rural Studies*, 23, 416-429
- Roske, O.; Cătănuș, D. (2004), *Colectivizarea agriculturii în România, în Represiunea*, vol. I, 1949-1953, București, Editura INST
- Rotariu, T. (2006), *Îmbătrânirea demografică și unele efecte sociale ale ei*, în *Sociologie românească*, nr. 4, p. 76-94
- Sabates-Wheeler, R. (2002), *Consolidation initiatives after land reform: responses to multiple definitions of land fragmentation in Eastern European agriculture*, în *Journal of International Development*, 14, 1005-1018
- Sandu, D. (1989), *Tranziție și diferențiere demografică în mediul rural*, în *Viitorul social*, nr. 4, p. 349-362
- Sandu, D. (1999), *Dezvoltare și sărăcie în satele României*, în *Sociologie românească*, nr. 4, p. 117-138
- Sandu, D. (2005), *România rurală neagrăcolă*, în *Sociologie românească*, Nr. 3-4, p. 76-108
- Sandu, D. (coord.) (2006), *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006*, București, Fundația pentru o Societate Deschisă
- Schrieder, G.; Munz, J.; Jehle, R. (2000), *Rural regional development in transition economy: The case of Romania*, în *Europe-Asia Studies*, 52, 7, 1213-1235

- Spoor, M. (2004), *Inequality, poverty and conflict in transition economies*, în Spoor, M. (ed.), *Globalisation, poverty and conflict*, Kluwer Academic Publisher
- Swinenn, J.; Vranken, L. (2009), *Reforms and agricultural productivity in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Republics: 1989-2005*, în *Journal of Productivity Analysis*, DOI 10.1007/s11123-009-0162-6
- Sztompka, P. (1993), *The Sociology of Social Change*, Oxford, Blackwell Publisher
- Șandru, D. (2005), *Colectivizarea agriculturii și problema agrară: repere social-politice*, în Dobrințu, D. și Iordachi, C. (ed.), *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Iași, Editura Polirom, p. 45-66
- Thomka, A. (2005), *The informal economy and viability of small family farms in Romania*, în *Estern European Countryside*, 11, 89-109
- Turnock, D. (1999), *Rural diversification in Eastern Europe: Introduction*, în *GeoJournal*, 46, 171-181
- Van de Kaa, D. (2002), *The Idea of Second Demographic Transition in Industrialized Countries*, paper presented at the *Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security*, Tokyo, Japan, 29 January 2002
- Vidican G. (2009), *Assessing land reallocation decisions during transition in Romania*, în *Land Use Policy*, 26, 1080-1089
- Voicu, B. (2006), *Satisfacția cu viața în satele din România*, în Sandu, Dumitru (coord.), *Eurobarometrul rural: valori europene în sate românești*, Fundația pentru o Societate Deschisă și Delegația Comisiei Europene la București, p. 7-20.
- Voicu, B.; Voicu, M. (2005), *Acces la utilități publice în România*, în *Calitatea vieții*, nr. 1-2, p. 21-49
- Voicu, B.; Voicu, M.; Precupețu, I.; Popescu, R. (2005), *Romanian Farms and Farmers facing the EU Regulations*, București, Editura Expert Projects

- Voicu, M.; Voicu, B. (coord.) (2006), *Satul românesc pe drumul către Europa*, Iași, Editura Polirom
- Zamfir, C., *O analiză critică a tranziției*, Iași, Editura Polirom, 2004
- Zolin, B. (2007), *The Extended Metropolitan Area in a New EU Member State: Implications for a Rural Development Approach*, *Transition Studies Review*, 14, 3, 565-573
- **** Banca Mondială (2005), *Sectorul agroalimentar din România într-o perspectivă europeană* (www.worldbank.org/ro)
- **** Banca Mondială (2007), *România: Raport de evaluare a sărăciei*, (www.worldbank.org/ro)
- **** DCS, (1956, 1961, 1971, 1981, 1990), *Anuarul statistic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică
- **** EC, Directorate General for Agriculture and Rural Development (2009), *Rural Development in the European Union. Statistic and economic information* (http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/rurdev2009/RD_Report_2009_Foreword_Content.pdf)
- **** EUROSTAT (2009), *Eurostat yearbook 2008. Europe in figure*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, (www.epp.eurostat.ec.europa.eu)
- **** EUROSTAT (2009), *Eurostat yearbook 2009* (www.epp.eurostat.ec.europa.eu)
- **** INS (2008), *Anuarul statistic 2008* (www.insee.ro)
- **** INS (2009), *Situația demografică a României, Anul 2008*, București, Institutul Național de Statistică
- **** INS (2010), *Anuarul statistic al României*, București, INS Print
- **** UNDP (2007), *Raportul național al dezvoltării umane. România, 2007* (www.unpd.ro)